

150 ÉVE TÖRTÉNT

III. Béla és Antiochiai Anna
sírjának fellelése

150 ÉVE TÖRTÉNT...

III. Béla és Antiochiai Anna sírjának fellelése

A Szent István Király Múzeum közleményei B. sorozat 49. szám
Bulletin du Musée Roi Saint Etienne Série B. No. 49.

HU ISSN 1216 7975
HU ISBN 963 7390 92 8

Sorozatszerkesztő
Fülöp Gyula

Szerkesztette
Cserményi Vajk

Technikai szerkesztő
Szívósné Csorba Erzsébet

Fotók
Gelencsér Ferenc, Gondár Istvánné, Gregority Antal, Nyíri Gábor

Rajz
Branczeiz Zsuzsa

F.k.: dr. Fülöp Gyula

Készült a Regia Rex Nyomdában, Székesfehérvár
Felelős vezető: Kis Ferenc

Székesfehérvár
1999

150 ÉVE TÖRTÉNT...

III. Béla és Antiochiai Anna sírjának fellelése

A kötet megjelenését támogatták:

Nemzeti kulturális Alap
Székesfehérvár Megyei Jogú Város Kulturális Bizottsága
Fejér Megyei Önkormányzat Közkapcsolatok Bizottsága

A tanulmányok 1998. december 4-én, az Érdy emlékülésen hangzottak el.

Tartalom

MAROSI Ernő: Érdy János emléktáblájára.....	7
ÉRY K. – MARCSIK A. – NEMESKÉRI J. – SZALAI F.: Embertani vizsgálatok III. Béla és Antiochiai Anna földi maradványán.....	9
BICZÓ Piroska: Érdy János leletmentésének tudományos jelentősége.....	16
DEMETER Zsófia: Az 1848-as királysír-leletek megtalálásának körülményei és vissz- hangja Székesfehérvárott.....	25
HUTAI Gábor: III. Béla király és Antiochiai Anna sírleleteinek restaurálásairól.....	36
SIPOS Enikő: Textiltöredékek Antiochiai Anna sírjából.....	60
HATHÁZI Gábor: Érdy (Luczenbacher) János (1796-1871).....	69

ÉRDY JÁNOS EMLÉKTÁBLÁJÁRA*

Az emlékkiállítás vagy emléktábla-elhelyezés mögött mindig emlékeztetés, figyelemfelkeltés szándéka van: többnyire személyiségekre. A klasszikus emlékfelirat kezdete általában: "Vándor, állj meg, s vidd hírül..."

Érdy János székesfehérvári emléktáblája a Romkert bejárata melletti falon különös képződmény: kevésbé személyre, mint egy intézmény történetével kapcsolatos eseményre figyelmeztet. Ha meg kellene fogalmaznunk "üzenetét", azt amire emlékeztet, a következőkre gondolhatnánk:

1. Felidézi egy régészeti ásatásba torkolló kútásás tényét, s ezzel a szervezett, tudományos régészeti kutatás százötven évvel ezelőtti kezdetét jelöli. Szimbolikusan is mondható a történet: ott, ahol egészséges ivóvizet reméltek, a történeti ismeretek tiszta forrása fakadt. – Tudvalevőleg a történettudományoknak is alapképzete a kútfő, a forrás; múzsájuk, Klió is a kasztáliai forrásból merít.

2. Emlékeztet – a Magyar Tudós Társaság 1847-ben Schedel Ferenc főtitkár által aláírt felhívásnak eleget téve – a Magyarországon első, szabályszerűen végrehajtott kutatásra és leletmentésre, s így a honi műemlékvédelem intézményes kezdetére. A történet értékét emeli, hogy mostoha időjárási és háborús körülmények között teljesen szabályosan és szakszerűen befejezett, a legapróbb részletekig hivatali precizitással végrehajtott kutatásról van szó; a hivatali lelkiismeretességnek civilkurázsival kellett ehhez párosulnia!

3. Egyben az első hiteles középkori magyar királysír-feltárás is. Sajnos, tudomásul kell vennünk, hogy egyben az utolsó is.

Az emléktábla tehát egy szakma, a magyar archeológia – melyből egyebek között a mai régészet és művészettörténet is eredezteti magát – első lépéseinek emléke. III. Bélának magának, akinek sírját Érdy János feltárta, máig nincs emlékműve; monumentális sírját a budavári Nagyboldogasszony-templomban állították fel, hogy ezzel legitimizálják az utolsó Habsburgok koronázó templomát. Mivel 1196-ban hal meg, a róla való megemlékezést rendre elmoszák a honfoglalás önkényesen megállapított évfordulóit. Sírjának feltárása is hozzájárult a király rehabilitációjához, nagyságának belátásához, ami az újabb kori történetírás és művészettörténet egyik legfontosabb felfedezése. Alakja már a középkorban elhomályosult, s a középkori krónikások csak annyit tudtak róla, "a görögörl", hogy üldözte a tolvajokat és bevezette az írásos petíciókat. Ezt a vélekedést rögzítette Katona József is, Tiborc panaszában, ugyanis ha "... lesújtunk egy rossz galambiat, Tüstént kikötne, És aki száz meg százezret rabol, Bírāja leszen annak, Kit a szükség Garast rabolni kényszerített", továbbá "Ha tán utolsó fillérünkre egy törvénytudó felírja a panaszt; Ki írja fel keserves könnyeinket, Hogy jó királyunk megláthassa azt?" Nem utolsó sorban a székesfehérvári lelet segített hozzá a nagyuraknak kedvező III. Béla alakjával szemben a kultúra nagy pártolójáról, a középkori magyar állam csúcspontját jelentő, modernizálásán fáradozó királyról alkotott kép kifejlődéséhez.

Mai tudásunk szerint III. Béla legméltóbb emléke maga a székesfehérvári Mária-prépostság rommaradványa, amelynek Szent István alapította templomát az ő uralkodása alatt építették újjá

* Az 1998. december 4-i avató beszéd vázlata.

először. Többször felmerült már, ma sem hárult el teljesen a veszélyes gondolat, hogy történeti emlékként, műemlékként való megőrzése és továbbörökítése helyett formáljunk belőle emlékművet – elsősorban magunknak és a magunk korának, rátukmálva utódainkra a mai történetfeldolgozásunkat és a mi értelmezésünket. Érdy János emléktáblája őrizzé emlékezetét a tiszta forrás gondos feltárásának és megőrzésének, s intsen bennünket is arra, hogy ez a kötelezettségünk változatlan!

Érdy János emléktábláját Marosi Ernő akadémikus és dr. Mikó Péter a Fejér Megyei Önkormányzat Közgyűlésének alelnöke avatta fel a Nemzeti Emlékhelyen, 1998. december 4-én.

Az emléktáblát Gulyás Gyula szobrászművész készítette.
Állíttatott Fejér megye és Székesfehérvár polgárai által.

EMBERTANI VIZSGÁLATOK III. BÉLA ÉS ANTIOCHIAI ANNA FÖLDI MARADVÁNYÁN.

A magyar régészet és Székesfehérvár talán legjelentősebb, Érdy János által vezetett feltárásának 150 éves évfordulóján, tisztünk az, hogy III. Béla király és Antiochiai Anna királyné akkor feltárt csontvázának orvosi, anatómiai és embertani vizsgálatait röviden felidézzük. Név szerinti azonosításuk természetesen nem tartozhatott a természettudományos elemzések körébe, már csak azért sem, mert az a sírjaikban talált tárgyak alapján, napvilágra kerülésüket követően csakhamar megállapítást nyert.

1. Szakértők kezébe elsőként Anna királyné csontváza jutott, méghozzá feltárásának délutánján, azaz 1848. december 5-én. Az éppen a városban tartózkodó orvosok, név szerint Aschner József, Hanekker Ferenc, Hellensteiner Károly, Marbik Mihály, Say Ferenc és Schaller János, a csontváz tüzetes vizsgálata alapján, amely, egyebeken kívül kiterjedt a koponya varratainak, a fogak rágófelszínének, a csontok alaki jellemzőinek részletes elemzésére, azon máig helytálló látellelet állították ki, miszerint a csontváz egy "megélemedett korú" nő maradványa¹.

2. A király sírjának előkerülését, valamint a feltárások befejezését követően Érdy János 1848. december 17-én mindkét csontvázat Pestre szállíttatta. Ez esetben nem tudni kik voltak azok az orvosok, akik a koronás fők egyikét mintegy 50 év körüli férfinak, másikat mintegy 30-40 év közötti nőnek ítélték, máig helytálló véleményük előtt azonban ugyancsak tisztelettel adózhatunk. Jelentésük szerint az életkort – a székesfehérvári orvosokhoz hasonlóan – a koponyavarratok elcsontosodása, valamint a fogak rágófelülete alapján, a nemet a kulcscsont görbülete, a medence alakja és a combcsont fejének iránya (szöge) alapján becsülték meg (ÉRDY 1853). Ezek a jegyek ma is a csontvázak életkor és a nem meghatározásának alapjául szolgálnak.

3. Az Érdy-féle feltárásból származó, s utóbb a budavári Mátyás templomban elhelyezett csontmaradványok ismételt vizsgálatának ideje 1883-ban következett el, összefüggésben a templom átépítésével. A munkával Trefort kultuszminiszter Török Aurél orvos-antropológust bízta meg, aki a Budapesti Egyetem akkortájt létrejött Embertani Tanszékének volt európai hírű tanára. Török Aurél fennmaradt jegyzetei híven szemléltetik azt a hatalmas munkát, amelyet a csontmaradványok tanulmányozása során végzett, sőt akadémiai székfoglalóját is ebből a tárgyból írta. Ennek ellenére nyomtatásban csupán a király koponyájának és gerincoszlopának részletes alaki leírása, valamint testmagasságának, kóros elváltozásainak és embertani típusának rövid összegezése jelent meg. Török Aurél volt egyébként az, aki a király koponyája, valamint a győri Szent László herma közötti hasonlóságra felhívta a figyelmet (TÖRÖK 1894a-b, 1900).

4. A királyi pár csontvázleteleinek harmadik vizsgálatára 1967-ben kínálkozott lehetőség, miután döntés született arról, hogy a csontvázakkal együtt őrzött tárgyak a Nemzeti Múzeum

¹ Az események lefolyását, valamint az orvosi látellelet szövegét Moenich Károly székesfehérvári főlevéltáros kézíratos feljegyzése őrizte meg, amelyet az egykorú tanácsi ülések jegyzőkönyvei alapján készített. Szent István király Múzeum Helytörténeti Gyűjtemény, ltsz. 70.364. 1-4. A szakirodalomban ezideig nem ismertett bcecs adatra Demeter Zsófia hívta fel a figyelmem, amelyért ezúton is őszinte köszönetet mondok. (Lásd még ezzel kapcsolatban Demeter Zsófia ugyanezen kötetben szereplő tanulmányát.)

gyűjteményébe, illetve kiállítására kerüljenek. Az embertani vizsgálatra Tóth Tibor antropológus kapott felkérést, munkájáról azonban még szakmai beszámoló sem készült. A leletek orvosi szempontú vizsgálatát Regöly-Mérei Gyula patológus végezte el, amely kiterjedt az életkor, a testmagasság, valamint Zsebők Zoltán radiológiai felvételei segítségével, a kóros elváltozások áttekintésére, ugyanakkor Harsányi László igazságügyi orvos vércsoport, valamint ismételt életkor-meghatározást végzett. Munkájuk eredményét Regöly-Mérei a következő évben közzé is tette (REGÖLY-MÉREI 1968).

Az 1967-es vizsgálatok alkalmával Báthy Géza és Bruder Katalin restaurátorok a királyi pár koponyájáról gipszmásolatot készítettek, hogy ennek alapján Mihail Geraszimov orosz antropológus arcukat rekonstruálhassa. A neves tudós 1970-ben bekövetkezett halála miatt ez végül is nem történt meg, így esett, hogy a tervezett munkát Árpás Károly autodidakta képzőművész készítette el.

5. A királyi pár csontvázleleteinek legutóbbi, immár negyedik vizsgálatára annak kapcsán került sor, hogy 1984-ben a Királysír Bizottság határozatot hozott, a bazilika területén 1848-tól máig feltárt, valamennyi embertani lelet feldolgozására.

Az antropológiai vizsgálatokat Nemeskéri János, Marcsik Antónia, Szalai Ferenc és jómagam, a fogászatiakat Kocsis Gábor sztomatológus végezte. Luzsa György radiológus a röntgendiagnosztikai vizsgálatokkal, Bacsó József és Uzonyi Imre fizikus a nyomelemek, Santora Zsófia szerológus az RH antigének, Szabó Árpád igazságügyi orvos Váczy Zsuzsannával a vércsoportok, Konda József geológus és Orcsik Éva vegyészmérnök pedig a sírok fenéklapjának vizsgálatával vett részt a munkában. Az eredmények együttes közzétételére az ezredfordulón kerül sor, részeredményekről csupán két tanulmány számolt be (LUZSA és mtsai 1988, 1989).

Skultéty Gyula szobrász-biológus munkájaként, ezen alkalommal is elkészült Béla király és Anna királyné arc-rekonstrukciója.

*

A következőkben röviden összefoglaljuk a királyi pár csontmaradványain tett vizsgálatok fontosabb eredményeit.

III. Béla csontváza, 22 nemi jelleg vizsgálata szerint, kifejezetten férfias (+0,96).

Koponyája hosszú és széles, s az alacsony agykoponyához igen magas arcváz kapcsolódik. Ennek fő jellemzője a meredeken hátrafutó homlok, a hatalmas szemüreg és a keskeny, magas, kiálló orr.

Születésének időpontját a kutatás 1148 és 1152 közé helyezi, ilyenformán a király, 1196-ban bekövetkezett halálakor 44–48 éves lehetett. Elhalálózási korát 1848-ban az orvosok két korjelző: a koponyavarratok elcsontosodása és a fogak rágófelülete alapján, – mint tudjuk – 50 év körülínek, Regöly-Mérei és Harsányi a koponyavarratok elcsontosodása, a fogak rágófelülete, a felkar és combcsont fejének belső szerkezete, valamint a szeméremcsonti felszín alapján 48–52 évesnek, magunk ugyanezen jellegek alapján, kiegészítve azt a kulcscsont belső szerkezeti, valamint a medencelapát keresztcsonti felszínének képével, 47–51 évesnek becsültük. A becslések tehát fedik egymást, árnyalattal meghaladva a király naptári életkorát.

Testmagasságát 1848-ban a pesti orvosok a csontváz hossza alapján 195, Török Aurél ugyanezen módszerrel 190 cm magasnak vélte. Regöly-Mérei ötféle természetszámítás átlagértéke szerint a magasságot 189 cm-re teszi. A mi vizsgálatunk a felkar, alkar, combcsont és sípcsont

hossza alapján az értéket csupán 186 cm-re becsüli, a király termete azonban még ebben az esetben is jó fejfel meghaladta alattvalói, az Árpád-kori népesség 168 cm-es átlagos testmagasságát. Hihető tehát a szemtanú Londoni Richárd véleménye, amikor Béla királyról szólva kiemeli annak magasságát (KRISTÓ – MAKK 1981). A csontméretek alapján az sem meglepő, hogy testsúlya becsülésünk szerint 102 kg körüli lehetett.

Halálakor a királynak még valamennyi foga megvolt, de csontvázán is csupán mérsékelt fokú, jórészt a gerincoszlopra korlátozódó, mondhatni életkorral együttjáró mozgásszervi elváltozás észlelhető. Említésre érdemes, hogy bal kezén az első kézközépcsont és a hozzá csatlakozó hüvelykujj első ujjperce összeforrt valamely korábbi sérülés következtében, a király bal hüvelykujjának mozgása tehát korlátozott volt. Erről az elváltozásról a múlt század végén Török Aurél már röntgen felvételt készített. Ami a király csontvázán a legkülönösebb jelenség, az a koponyáján a koszorú és nyílvarrat találkozásánál lévő, számos hasonló beavatkozás ismeretében nagy valószínűséggel jelképes trepanációnak minősíthető, néhány mm-es, csaknem kör alakú mélyedés. A király vércsoportját Harsányi László, majd Szabó Árpád és Váczy Zsuzsa egyaránt az AB csoportba tartozónak határozta meg.

Anna királyné csontváza, 22 nemi jelleg alapján, kifejezetten nőies volt (-1,06).

Koponyája rövid és széles, s a magas agykoponyához közép magas, viszonylag gracilis arcváz kapcsolódik.

Születését a kutatás 1153 és 1156 közé teszi, úgyhogy 1184-ben történt elhunytakor 28 -31 éves lehetett. Elhalálozási korát 1848-ban 30 – 40 év közöttinek, Regöly-Mérei 35 év körülnek, magunk 38 – 42 évesnek becsüljük, eszerint biológiai életkora néhány évvel meghaladta naptári életkorát.

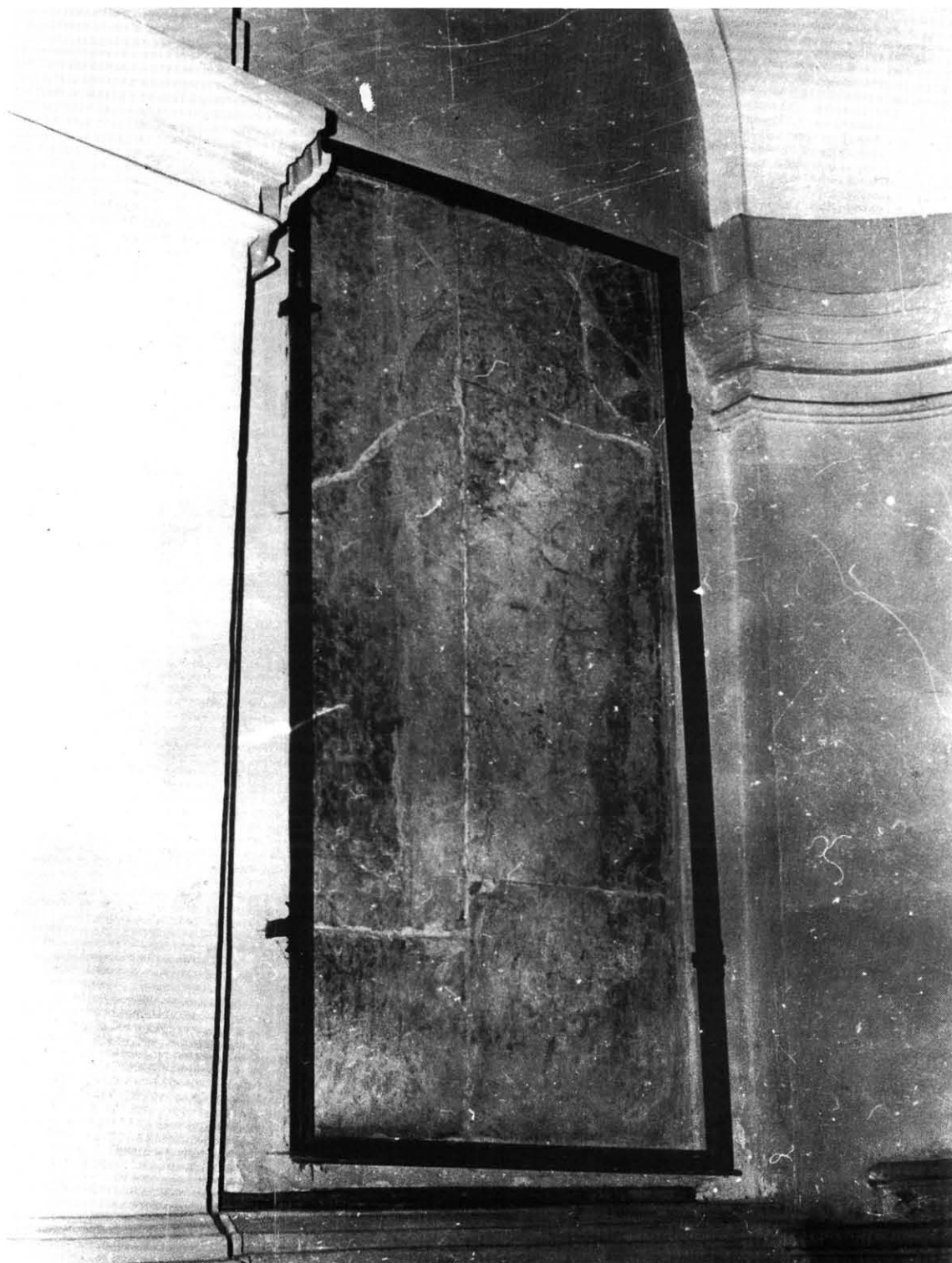
A kétféle életkor közötti különbség oka talán a királyné terhességeinek számában keresendő. A királyi párnak házasságuk 12 éve alatt 7 gyermeke született, az esetleges vetélésekről természetesen nincs adat. A terhességek eszerint másfél évenként követhették egymást, ami a mintegy 49 kg súlyú királyné igen gracilis csontozatát nyilván megterhelte. Talán ezzel függhet össze medencéjén a két szeméremcsont közötti távolság, amely egyesek szerint kóros mértékű, más nézet szerint csupán vetemedés következménye.

Elhunytakor a királyné valamennyi foga megvolt, s csontjain sem észlelhető, a medencéjével kapcsolatban említettekén kívül számottevő kóros elváltozás, kivéve mindkét alsó lábszáranak különös, előre s oldalra domborodó, nehezen magyarázható görbeségét.

A királyné testmagasságát 1848-ban 163, Török Aurél 159, Regöly-Mérei 161, s magunk is 161 cm-re becsüljük, amely nők esetében magas testalkatnak felel meg. Anna királyné még így is mintegy 23–25 cm-el volt alacsonyabb Béla királynál, amit már a feltáráskor, kettejük sírládájának eltérő hossza is sejtetett.

A királyné vércsoportját Szabó Árpád és Váczy Zsuzsa A-csoportbelinek határozta meg, Harsányi László eljárása ez esetben nem hozott eredményt.

Illő talán még megemlíteni, hogy az Anna királyné halálát követő esztendőben, a 37-ik éve táján járó Béla király házasságra lépett Margittal, a francia király 28 éves, ugyancsak megözvegyült leányával, kettejük 10 éves házasságából azonban gyermek nem született. Margit királyné, amint urát annak első felesége mellé tisztességgel eltemette, a Szentföldre indult, ahol esztendő múltán maga is sírba szállt.

III. Béla sírjának fenéklapja

Antiochiai Anna sírjának fenéklapja

Beszámolónk végén érintenünk kell még a királyi pár vörösmész-kő sírládájának fenéklapjával összefüggő kérdést.

Már 1848-ban feltűnt, hogy a fenéklapokon kirajzolódni látszanak a rajtuk volt tetemek körvonalai, sőt kellő megvilágítással a királyné szoknyájának mintázata is.

Török Aurél szerint az ilyen jelenség akkor jön létre, ha a holttest elviaszkosodik, vagy beszárad, s Regöly-Mérei nézete ezzel lényegében megegyező. Konda József geológus, a fenéklapokon mutatkozó lenyomatok felszínéről csiszolatot készítve, azokon kalcitréteg jelenlétét észlelte, olyan folyadék hatására, amely a mészkövet oldja. Megállapítása szerint a mészkövet oldó folyadék mennyisége azonban nem lehetett túl bőséges, mert nagy tömegű oldószer éppenséggel lemosódást és nem kalcitréteg képződést eredményezett volna.

A fenti vélemények tehát, a jelenség létrejöttének esetleges módját illetően egybehangzóak, előfeltételként szabva azonban, hogy a sírládákba talajvíz nem jutott.

Ide kapcsolódó kérdést vet fel azonban a király koponyájának egynemű jellegzetessége. A nyakszirtpikkely felső, külső részén megfigyelhető egy jól körülhatárolt, kb. 45 x 55 mm átmérőjű, közel síkot alkotó ovális felületet, amely a környező területekhez képest világosabb színű. Ha a koponyát ezen ovális területre helyezzük, belfelületén folyadéktól eredő, egymással párhuzamos, két különböző nívószint látható. A felső nívószint a nyakszirt külső felszínétől mintegy 80 mm magasságban, a másik ez alatt mintegy 35 milliméterre húzódik, utóbbit azonban nemcsak a koponya belső, hanem annak külső felszínén is meg lehetett figyelni.

Mindebből egyrészt megállapítható, hogy a sírban a király koponyája hosszú időn át nem a feltáráskor észlelt helyzetben, hanem hátraesve, arccal felfelé feküdt. A két folyadéknívó pedig, különösen amely a koponya külső felszínén is látható, arra utal, hogy a csontváz húzamosabb ideig talajvízben, vagy más folyadékban állt.

Nem tudni, hogy a király eltemetése és a tetemének kiemelése közötti 650 év alatt mikor következett be a koponya hátrabilenése, s a rajta látható folyadéknívók kialakulása, de gyaníthatóan azután, hogy a tetem körvonala a sírfenéken lenyomatot képezett. Mellesleg azt sem tudni, mikor billent bal felére a koponya, abba a helyzetbe, amelyben Varsányi a feltáráskor lerajzolta.

Annyit azonban tudunk, hogy a vörösmész-kő fenéklapok, – amelyek a székesfehérvári püspöki székesegyház altemplomában láthatók, – legalább olyan fontos tanúságai a királyi pár egykorvolt személyének, mint csontvázaik, vagy sírleleteik, érdemes lenne tehát számukra nagyobb nyilvánosságot biztosítani.

Irodalom

ÉRDY, J.

1853 III. Béla király és nejének Székes-Fehérvárott talált síremlékei. – in: Kubinyi F. – Vachot I.: Magyarország és Erdély képekben. I. Pest, 42 – 48.

KRISTÓ, GY. – MAKK, F.

1981 III. Béla emlékezete. Budapest, 76.

LUZSA GY. – GÁSPÁRDY G. – NEMESKÉRI J. – ÉRY K.

1988 Paleoradiológiai tanulmány a székesfehérvári bazilika 15 csontváz maradványáról. – Magyar Radiológia 62, 39 – 50.

LUZSA, GY. – GÁSPÁRDY, G. – NEMESKÉRI, J. – ÉRY, K.

1989 Occurrence of Hahn's vertebral vascular channels on medieval skeletons. – Hung. Rheumat., Suppl., 99 – 101.

REGÖLY – MÉREI GY.

1968 III. Béla magyar király és hitvese, Anna királynő hamvainak palaeopathológiai vizsgálata. – Horus 4, 423 – 427.

TÖRÖK A.

1894a Jelentés III-ik Béla magyar király és neje testereklyéiről. – MTA Értekezések a Term. Tud. köréből 23, 175 – 355.

TÖRÖK A.

1894b Adatok az Árpádok testereklyéinek embertani búvárlatához. – MTA Értekezések a Term. Tud. köréből 23, 565 – 630.

TÖRÖK A.

1900 III. Béla és első hitvese földi maradványai. – in: Forster Gy. (szerk): III. Béla magyar király emlékezete. 200 – 206.

ÉRDY JÁNOS LELETMENTÉSÉNEK TUDOMÁNYOS JELENTŐSÉGE

"Magyar régiségeink, nemzeti emlékeink sorában ennél nevezetesebb, nagyobb fontosságú felföldözés nem létezik. Méltán lehet azt az eddigi magyar emlék-találmányok koronájának tekinteni. Ezer szerencse ránk nézve, hogy ezen fejedelmi emlék föllepzése s megvizsgálása oly szakértő és lelkiismeres férfiura bízott mint dr. Érdy János, nemzeti muzeumi őr, kinek jelen alapos s népszerű előadásu régiség-történeti értekezését minden művelt magyar valódi örömmel, sőt nemzeties elragadtatással fogja olvasni." Érdy János 1848-ban végzett leletmentését és leleteit ismertető munkája címéhez szerkesztői megjegyzésként kerültek ezek a sorok, amelyek lényegüket tekintve ma is helytállóak.¹

Előadásom Érdy leletmentésének jelentőségét egy tudományág, a régészet oldaláról tárgyalja. A sírokból előkerült leletek művészettörténeti-történeti értékelését, mint egyetlen hiteles, az Árpádok királyi jelvényeiről tudósító együttesét, Kovács Éva végezte el, de ugyanilyen fontos a leletek embertani feldolgozásának összegzése is.

Az 1848 decemberében talált sír máig az egyetlen, régészetileg bolygatatlanul feltárt középkori magyar királyi temetkezés, és a feltárást követő megállapítást, amely szerint III. Béla király sírja került ekkor elő, még nem vonta senki sem kétségbe.² A lelet megtalálásakor történettudósok munkái középkori krónikák alapján számontartották királyaink temetkezési helyét, de a temetkezési helyül kiválasztott és a magyar történelem viszontagságos századaiban rombadőlt templomokban a véletlen folytán felszínre került jelentősebb tárgyak és a számbajöhető temetkezések között a tényekkel alátámasztott, hiteles kapcsolat felderítése nehéz feladat elé állította és állítja ma is tudós generációk sorát. 1755-ben Nagyváradon Szent László, Anjou Mária királynő és Zsigmond király és német-római császár temetkezési templomában talált tárgyakkal kapcsolatban is csak századunkban bizonyosodott meg a tudomány afelől, hogy Zsigmond sírjából származhatnak.³ Már 1839-ben is kerültek elő gazdag leletek – rekeszzománcos korong, filigrándíszes aranytárgyak, arany fülesgombok – a fehérvári, egykori királyi prépostsági templom maradványainak területéről. A ma a Nemzeti Múzeumban őrzött ötvösmunkákról László Gyula vetette fel, hogy Könyves Kálmán sírjához tartozhattak, míg Kovács Éva a gyermek III. Lászlóhoz kapcsolta a leleteket.⁴

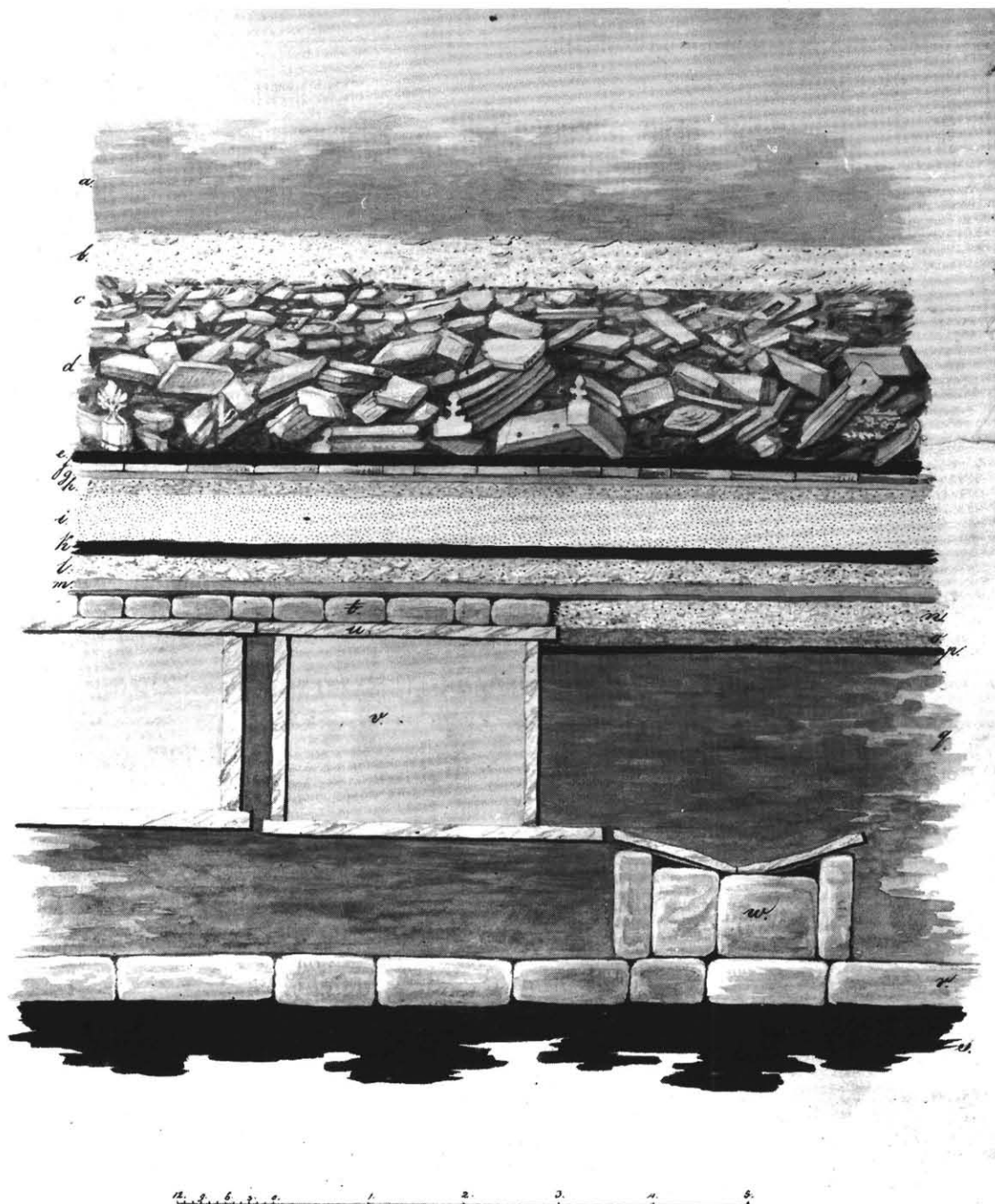
A véletlenszerűen talált tárgyak múzeumba vagy más gyűjteménybe kerülése meglehetősen esedékes volt, lelőköri körülményeiről alig maradtak feljegyzések. Ezért különösen nagy jelentőségű az Érdy-féle fehérvári lelet, amelynek során részletes rajzos dokumentáció készült, és a megjelölt tanulmány röviden ugyan, de az ásatási megfigyelésekről is tudósít.

¹ Érdy J. 1853. 42.

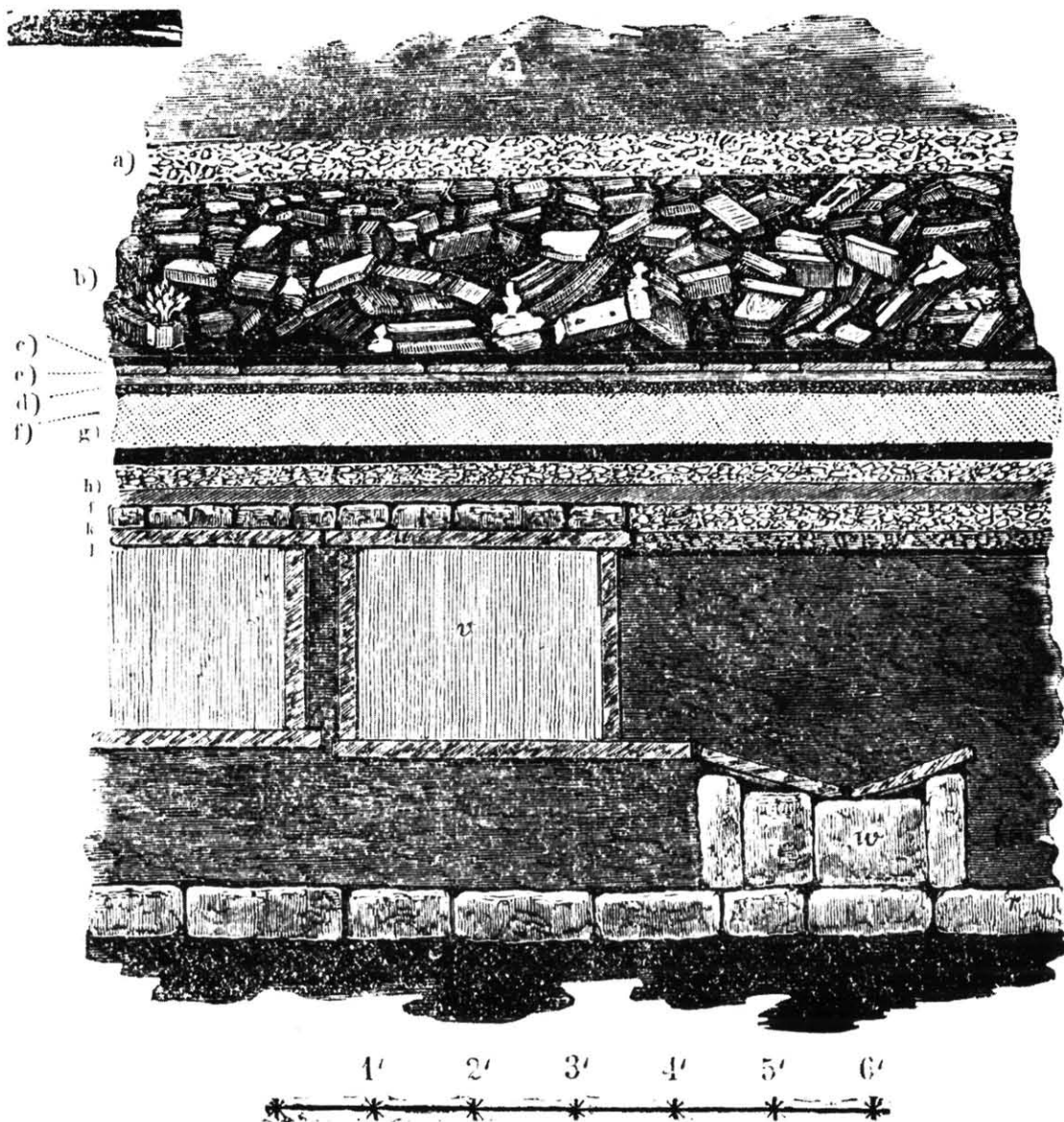
² Kovács É. 1972. 103-112..

³ Zsigmond II. 91-94. (Zs. 62.)

⁴ Pannonia Regia 211-212. (II-36.)

1. kép: Varsányi János színezett tollrajza a feltárt rétegekről

2. kép: Az Érdy János publikációjában megjelent rétegrajz

A leletmentésen dokumentált öt sír közül az első – Anna királyné sírja – december 5-én került elő a város által végeztetett földmunka során, "közhasználatú csatornának igazítása-kor."⁵ A felbontott sírban a leletek jelentőségét felismerve, a város leállította a munkát. A

⁵ Érdy J. 1853. 6; Érdy leletmentéséről korábban beszámoló Pauer János szerint már nyáron, a püspöki palota jobb szárnya keleti részén artézi kút javítása közben töredék oszlopokra és nagy kőtáblákra akadtak. Minden bizonnyal a déli pillérsor negyedik vagy ötödik pilléréről és a pillérsor alatt húzódó XI. századi sávalapról van szó. A nagy kőtáblák pedig, amennyiben nem a sávalap nagyméretű hasábköveire vonatkoznak, az első híradást jelentik a későbbi ásatásokon előkerült, a templom kiemeltebb pontjain alkalmazott kemény mészkő táblákból álló padlóburkolatról. Pauer J. 1849. 2.

szakszerű feltárás folytatására a Nemzeti Múzeumtól Érdy János december 8-án érkezett meg. Szavai szerint "átvettem a város által megkezdett ásatást és annak költségeit, mely ásatást zordon télnak fergetegei között is, azon hónap 16-ig folytattam."

Az ásatás menetéről igen szűkszavú Érdy beszámolója.⁶ Egyértelműen kiderül, hogy az első sírt, Anna királyné sírját még a találók bontották fel. A december 8-án megérkező Érdy a sír környékén újabb kutatást kezdett: "munka közben mindjárt töltött földrétegen alul elomladozott falvakolat tűnt elé" – írja, majd felsorolja a mélyítés során egymás után következő rétegeket. A "munka közben mindjárt töltött földrétegen alul elomladozott falvakolat tűnt elé" félmondatból arra következtethetünk, hogy a földmunkával feltárt terület mellett Érdy új, bolygatatlan felület kutatását kezdte meg. A leletmentésről készült felmérési rajz alapján, amely a napjainkig fennmaradt harmadik pillér déli karéjának lábazatát feltünteti, az azóta elpusztult sírgödrök helye pontosan meghatározható.⁷ A feltárt rétegekről két rajz maradt meg napjainkra – a Nemzeti Múzeum Régészeti Adattárában őrzött, az ásatást követően Varsányi János által készített színes tollrajz és az ennek nyomán Érdy publikációjában megjelent rajz (1-2. kép).⁸

A metszetrajz nyers vázlata a helyszínen készülhetett, ez azonban nem maradt meg. Érdy a rajzot készítő Varsányi Jánossal együtt, "ki mint mérnök és ügyes rajzoló előbbi archaeologiai járataimban is útitársam volt és segédem" – írja – utazott Fehérvárra. A színezett tollrajzot és a publikáció rajzát összevetve, a rajzi megoldások azonosak, a színezett rajz azonban több betűjelölést tartalmaz a rétegek megkülönböztetésére, leírásukat azonban nem adja, és Érdy hagyatékában sem maradt ránk. Így a megjelent rajz adatai tekintetében szegényebb, mint lehetne, a lényegét azonban tartalmazza. A rajz jelentőségét adja, hogy a déli hajó területén a felszíntől olyan rétegsort ad, amelyet a későbbi ásatások rajzban vagy nem tettek meg (Henszlmann), vagy már nem tehettek meg.⁹ Éppen ezért minden később, az épületről és ásatásairól megjelenő részletesebb értékelésnek Érdy rajzához és leírásához, mint alapinformációhoz, vissza kell nyúlnia.

Elsőként 1862-ben végzett ásatása során Henszlmann Imre támaszkodott Érdy adataira és vetette össze saját megfigyeléseivel.¹⁰ Lényegesen nagyobb területre kiterjedő ásatása néhány ponton helyesbítést tett lehetővé. Ez a helyesbítés az Érdy által a rétegsor alján feltüntetett durva mészkő sorra (a tárgyalt közlemények szóhasználatával élve sósúti köre) vonatkozik – amely – mint Henszlmann írja – nem folyamatos az épület minden részén. Továbbá Érdy égésrétegeit érinti, amelyek Henszlmann szerint az esetek többségében fekete földréteget, nem pedig égésréteget jelentenek.¹¹ Henszlmann gazdagabb rétegsort adhatott, az épület legmagasabban talált padlószintje fölötti rétegekre azonban nem tért ki. E padlószint alatti rétegekben többletet jelent a sósúti kő fölött helyenként jelentkező "bcton római téglá- és földélcserépdarabokkal" és egy, Henszlmann megfogalmazása szerint a Szent István-kori templom márványpadlatát jelentő kőtáblasor.¹² A templom nagy területére – a szentély és a déli hajó nagy részére – kiterje-

⁶ Érdy J. 1853. 43-44.

⁷ Id. Érdy J. 1853. illusztrációja

⁸ MNM Régészeti Adattára, Érdy-hagyaték; Érdy J. 1853. 43.

⁹ Henszlmann metszetrajza csak a legfelső padlótól lefelé ábrázolja a rétegeket. Henszlmann I. 1864. I. tábla 2; Az 1936-37-es ásatásról megjelent publikációk a romterület fölötti rétegekre már nem térnek ki. Kralovánszky Alán ásatásai pedig kis mértékben érintettek még bolygatatlan területeket, ezeknek a megfigyeléseknek részletes közzététele még nem történt meg.

¹⁰ Henszlmann I. Pesten 1864. 29-30.

¹¹ Henszlmann I. 1864. 31; 92-93.

¹² Henszlmann I. 1864. 93; 140; 167. Rétegsor rajza I. tábla Fig. 2.

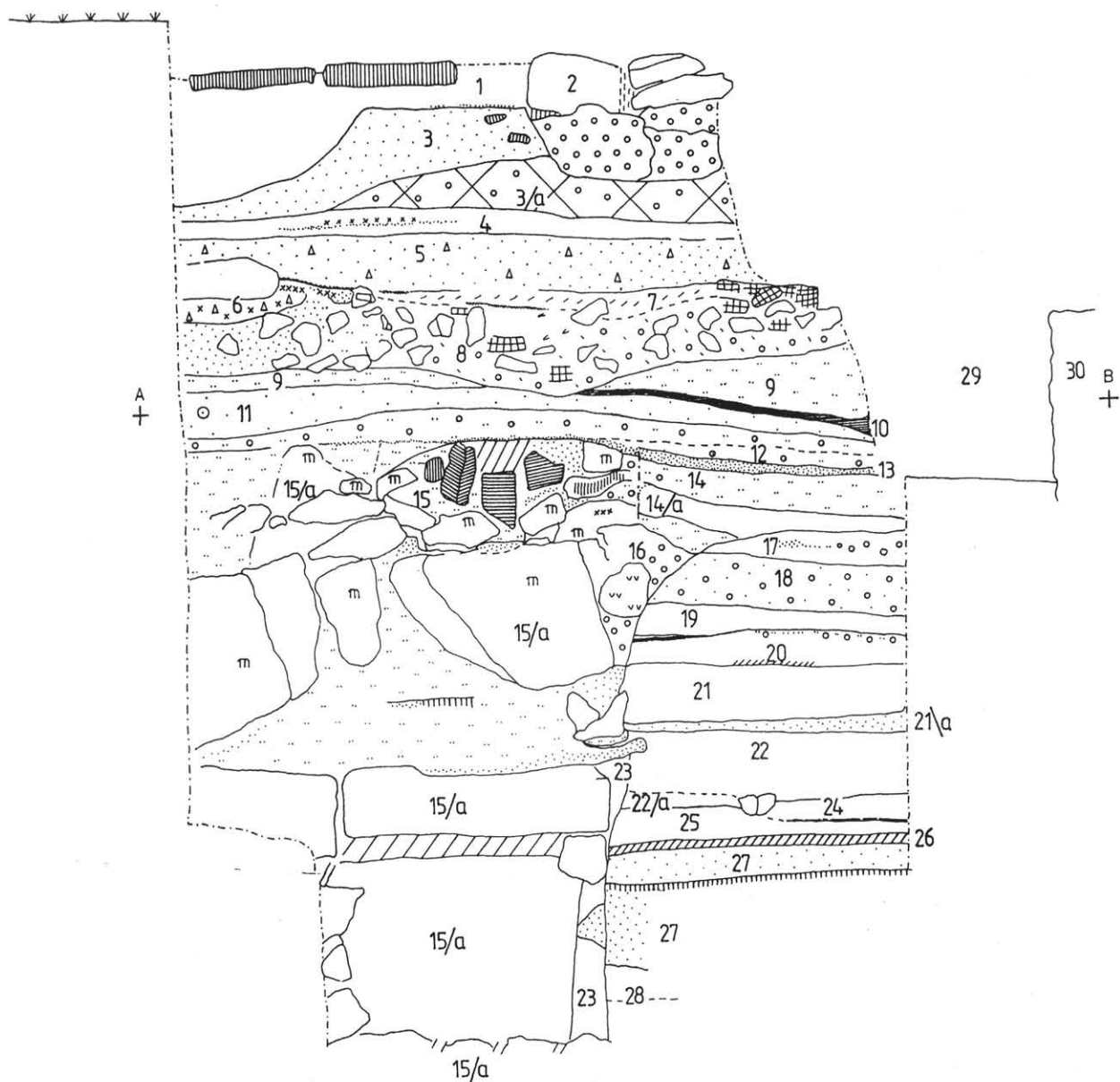
dő ásatása eredményeképpen Érdyvel ellentétben lehetősége nyílt a feltárt padlószintek kor-meghatározására is, amelynek ismertetése és értékelése most nem feladatunk.¹³ Összefoglalóan megállapíthatjuk, Henszlmann kutatásai Érdy adatait és megfigyeléseit megerősítették, kis-mértékben helyesbítették és nyilvánvalóan gazdagították.

Az 1936-37. évi feltárás publikációjában Dercsényi Dezső csak ritkán és csupán szüksézá-
valásokban tért ki rétegtani adatokra.¹⁴ A Kralóvánszky Alán ásatásaival megkezdődött hosszú
kutatási folyamat eredményeként, 1995-ben Érdy leletmentése közvetlen közelében, annak É-i
oldalán sikerült egy, a romkert mai szintjétől az altalajig bolygatatlan rétegsort kapnunk (3. kép).
A legfelső réteg, amely Érdy rajzához képest megmaradt, a templom legfelső padlójaként feltűnte-
tett téglaréteg, és az alatta húzódó rétegek, Érdy szóhasználatval élve a "nyers föld" fölött húzódó
égett rétegekig több-kevesebb biztonsággal azonosíthatók.¹⁵ Ezek tételesen felsorolva: Érdy **c** és
d-rétege: sárga agyagra rakott téglapadlat, 1995-ös dokumentációnk szerint téglasor földrétegben
(1); **f**-réteg: elomladozott falvakolat, 1995: vékony habarcssáv (3. réteg felszíne); **g**-réteg: homok,
1995: téglaszemcsés, sárgás, homokkal kevert földréteg, alsó fele kissé más, az előbbihez nagyon
közel áll, de inkább sárgásrózsaszín, mintha agyag lenne benne és apró kavicszemcsék (3, 3/a); **h**-
réteg: égett réteg – megfelelője nincs, helyette szürkésbarna földréteg, benne egy sárgás kőporsáv,
alatta vékony kőpor- vagy habarcssáv (4); **i**-réteg: elomladozott falvakolat, 1995: fehér kőporsáv,
benne apró keménymész-kő töredékek (5) és sárgás kőporsáv kevés fehér mészzemcsével, fölött
egy törkő darab és tetején 1 cm vastag faszénréteg húzódik, alatta 0,5 cm vastag, vörösre égett
réteg (6). Ha az itt észlelt égésréteg felel meg Érdy **h**-, égett rétegének, a mi 4-5. rétegünknek nincs
megfelelője, és a 6. réteg sárgás kőporsávja azonos Érdy **i**-rétegével. Az azonban bizonyos, hogy
hasonló jellegű feltöltési rétegekről van szó, amelyeknek nem szükséges azonos vastagságban és
mindenütt jelentkezniük, így azonosításuk is nehézségekbe ütközik; **k**-réteg: öntött vörös padlat,
1995: laza, mészzemcsés és kőporos, homokkal kevert réteg faszén szemcsékkel és kevés vörös
terrazzomardvánnyal (7); **l**-réteg: faragott homokkő a vörös padlat alatt – megfelelője nincs, ez a
sírok fölé készített fedőréteg volt; **m**-réteg: kőecsek a vörös padlat alatt, 1995: kavicsréteg, a
kavicsok között az É-i felében szürke, homokos habarcs (8); **n**-réteg: sárga agyag, helyette homok-
réteg szürke földszemcsékkel és fehér habarcsszemcsékkel (9); **o**-réteg: égett rétegek, 1995: feke-
tésbarna földszáv (10); **p**-réteg: nyers föld. 1995-ös feltárásunkkal itt mutatkozik a legnagyobb
ellentmondás: a 10. réteg alatt, ahol Érdy-nél a "nyers" föld következik, még 130 cm vastagságban
a ténylegesen bolygatatlan földig különböző feltöltési rétegek húzódnak, amelyekben a kőpor és
épületomladék jellegű rétegek dominálnak. Ennek az ellentmondásnak a feloldására több lehetősé-
günk nyílik. 1. Metszetünk egy építési törmelékkel betöltött beásást metsz el, amelyet azért nem
észlelhetünk, mert déli szélét az 1936-38-ban épített támfal semmisítette meg. 2. Ezekre a rétegek-
re valamilyen okból -sietség, rossz időjárás – nem figyelt fel Érdy. 3. Esetleg a sírgödrök beásásá-
ban a kőbélések mellé és a mélyebben fekvő III. sír fölé visszatöltött föld semmisítette meg vagy
fedte el a rétegeket a nem nagy területre terjedő ásatás elől. Tehát ténylegesen nem nyers földről –
ami Érdy szóhasználatában a bolygatatlan földet jelenthette – van szó, hanem többé-kevésbé egy-
öntetű, visszatöltött földről. A templom területének más helyeken megismert rétegviszonyai alap-
ján a 2. és 3. pontban feltételezett lehetőségek együttesen vezethetők Érdy ezen megállapításához.

¹³ Henszlmann I. 1864. 140; 156; 159.

¹⁴ Dercsényi D. 1943. 16; 24; 28-29; 50.

¹⁵ Érdy J. 1853. 43-44.

3. kép: Az 1995-ben készített metszetrajz

1. Téglasor a földrétegben
2. Földberakott, legújabbkori, kettős kőor
3. Téglaszemesés, sárgás, homokkal kevert földréteg, tetején vékony habarcssáv
- 3/a. 3-hoz nagyon közel áll, de inkább sárgásrózsaszín, mintha agyag lenne benne és apró kavicszemcsék
4. Szürkésbarna földréteg, benne egy sárgás kőporsáv (xxx), alatta vékony kőpor- vagy habarcssáv
5. Fehér kőporsáv, benne apró keménymészke töredékek
6. Sárgás kőporsáv kevés fehér mészzemcsével. Ez elvágja, ill. ráakodik a terrazzómaradványára. Olyan, mint a szelvény K-i felének É-i tanufalában a terrazzómaradványok fölötti sárgás réteg. Fölötte egy törtkő darab és tetején 1 mm vastag faszénréteg húzódik, alatta 0,5 cm vastag, vörösesre égett réteg
7. Laza, mészzemcsés és kőporos, homokkal kevert réteg faszén szemcsékkel és kevés vörös terrazzómaradvánnyal

8. Kavicsréteg, a kavicsok között az É-i felében szürke, homokos habarcs, felső felében mészszeccs. D fele a kavicsréteg erősen bolygatott, mert föld, terrazó por és töredékek, homok egyaránt vannak benne
9. Homokréteg szürke földszemcsékkel és fehér habarcsszemcsékkel
10. Feketésbarna földszáv
11. Homokréteg kevés barna földszemcsével
12. Sárgásfehér köporréteg, a sávalap fölött is végigfut. Tetején 0,5 cm vastag barna homoksáv fut, a sávalap fölött is megvan a homoksáv, de elvékonyodva. A 12 közepén egy lejárt, barnás sáv húzódik, amelyik a sávalap fölött a 13-mal összeolvad (- - -)
13. Barnás, finomabb köporréteg, a sávalap fölött is vékonyan megvan
14. Mésszel kevert köporsáv a sávalap alapárkában és mellette
- 14/a. Barnás köpor a sávalap alapárkában, a sávalapra is rányúlik
15. Kőtöredékek és téglatöredékek a sávalapban, tőlük É-ra nagy mészkőhasáb látszik, előlük is ezt vehettek el, a bontásnál a helye érzékelhető volt. A kövek között habarcs (::) és köporral kevert homokos föld (///) is van
- 15/a. Sávalap többi része: m = keménymész, :: = habarcs kötőanyag, /// = föld, olyan, mint 13, szürkésfekete kevés köporral és kőtöredékkel (m)
16. A sávalap alapárka, benne egy habarcsosabb sáv (::), alatta barnásfehér köporos rész, egy nagyobb durva mészkő töredék, ez alatt újra köpor
17. Barnásfekete föld, benne 1 cm vastag, homokos, apró köporszemcsés sáv, a sávalap felé eltűnik
18. Sárgásbarna földszáv apró tegula- és köszemcsékkel, sárga agyagszemcsékkel, homokkal kevert, néhány tegulatöredék és kemény mészkő töredék is benne
19. Előbbihez hasonló, de nem annyira kevert réteg, a sárga homok, agyag és fekete föld tömbök markánsabban elkülönülnek
20. Előző kettőhöz hasonló, 19-nél barnásabb, tetején a fal közelében fekete földszáv, amely finom, 1 cm vastag köporsávban folytatódik, alján sárgás, agyagos sáv részlete
21. Néhány fekete földszemcsével kevert barna homoksáv, felső részébe a sávalap alapárka még belevág, de itt a sávalap habarcsa tölti ki. Alsó fele a fal kövéhez teljesen hozzárakódva
- 21/a. Sárgásabb homoksáv
22. Tegulatöredékes réteg, benne a tegulatöredékekhez tapadt habarcsdarabok. A töredékek között barna föld habarcsszemcsékkel. A rétegbe a sávalap habarcsa bealenyomódik, fölötte a sávalap alapárka nem látszik
- 22/a. 22-höz hasonló, csak apró szemcsésű
23. A sávalap fekete földdel kitöltött alapárka
24. Barnásfehér köporsáv, alján vékony, fekete földcsík
25. Köporral kevert barna homoksáv, színben a homok, anyagában a köpor dominál
26. Sárga agyagsáv, sárgább agyag, mint amilyen az általában szokott lenni
27. Barnásfehér köporréteg, benne egy keményre lejárt barna sáv (III), elvékonyodva a sávalap alapárkába is benyúlik
28. Fekete földréteg, felső fele lazább, barnásabb. Az alsó fekete réteg már sterilnek látszik
29. Újkori beásás már feltárt helye.
30. A romkert 1938-ban építeti támfala

Visszatérve az azonosítható rétegekre és jelenségekre: Az Érdy által a legfelső padló – téglapadló – fölött feltüntetett, boltozati elemeket tartalmazó törmelék réteg arra utal, hogy a téglapadló a templom utolsó járósíntje volt. Ezt a főhajó nyugati végében egy idei szerencsés lelet – I. Ferdinánd denára –, amely a téglapadló alól került elő, kétségetlené tette. Az Érdy rajzán beazonosítható téglapadló alapján a rajz a jelenlegi ásatás szintezési rendszerébe beilleszthetővé vált, és a rajz léptéke alapján az egyéb szintadatok is átszámíthatók lettek. Ennek alapján számította ki Szabó Zoltán III. Béla és Anna királyné sírjának mélységét.¹⁶ Az 1995. évi ásatáson Érdy V. sírjának északkeleti sarkát megtájtuk. A sírmélység megegyezett a számított mélységekkel, ami Érdy rajzának rendkívüli pontosságát igazolja.

Nehezebb megítélnünk a vörös terrazzórét – öntött vörös padlat – és aljzata esetében tapasztalható ellentmondások okát:

¹⁶ Ld. az 1995. évi építészeti pályázathoz mellékelt templom alaprajzot.

Érdy rétegrajza alapján úgy tűnik, mintha a sírok korábbiak lennének, mint a padló, mivel a padló átfut a sírok fölött, aljzata a királyi sírok fölött kváderkő, a sírokon túl pedig kövecs. (Ez a jelenlegi ásatás tapasztalata alapján kavicsdarabokat és kemény mészkő töredékeket jelent.) Ebből az a sorrend következtethető ki, hogy a járósínt készítésekor – valószínű megemelésékor – a sírok feletti területen kváderkővel, míg egyebütt kavics- és kőtöredékekkel képezték ki az aljzatot, majd azonos terrazzóval fedték a sírokat és a környező felületet is, és a sírok felett semmiféle jel nem utalt az ott nyugvókra. Kralovánszky Alán kutatásai és a jelenlegi ásatás során is a templom több pontján megtalált vörös terrazzópadló helyzete alapján a templom korai padlórétegei közé tartozott, amelyet a művészettörténeti kutatás által a XII.század első felére-közepére keltezett pillérek alapozása elvág.¹⁷ Így a rajz alapján a sírokat a pillérek megépítése előtti időre kell kelteznünk, vagy Érdy megfigyelésében és rajzában kell a hibát keresnünk. Felmerül annak a lehetősége, hogy a sírok fölött egy másik, pótlásként készült terrazzóréteg húzódott, amelynek a létét Érdy nem érzékelte.¹⁸ Az utóbbi évek ásatási megfigyelései szerint – ez alatt Kralovánszky Alán ásatásait is értve – a terrazzó pótlására, javítására az épület több pontján sor került. (Ebben az esetben a sírgödörök ásásakor áttörték a terrazzót és köves aljzatát, majd a két, különböző időben történt temetés során azonos módon helyreállították a padlószínt.) Másik eshetőség, hogy Érdy a rétegsort rekonstruálta – tehát nem egy ténylegesen álló metszetfalat rajzoltatott le. A rekonstruált metszetrajz az egyes objektumok és rétegek szintviszonyait tükrözte, de a tényleges, a ráfedésekből és rétegek elvágásából adódó időrendi különbségeket nem. A vörös terrazzópadlónak a templom korai – feltehetően XI. századi, de mindenképpen a pillérek megépítését megelőző – keltezése alapján ez a megoldás látszik valószínűnek.

Érdy János rajza fentebb elmondott bizonytalanságai ellenére a 150 évvel ezelőtti feltárásnak felbecsülhetetlen és a leletek fontosságának megfelelő jelentőségű dokumentációja, amelyet a prépostsági templom ásatásainak értékelésénél mindenkor figyelembe kell venni pontos és az akkor még sehol sem lévő régészeti ásatási technika és megfigyelési mód korát messze megelőző dokumentálási módja miatt. Az előadás elején elhangzott, a Magyarország és Erdély képekben Érdy cikkéhez írt szerkesztői megjegyzése ma is elmondható: "Ezer szerencse ránk nézve, hogy ezen fejedelmi emlék fölleplezése és megvizsgálása oly szakértő és lelkiismeres férfiúra bízott mint dr. Érdy János nemzeti múzeumi őr, ..."

Irodalom

DERCSÉNYI Dezső

1943 A székesfehérvári királyi bazilika. Budapest, 1943.

ÉRDY János

1853 III.Béla király és nejének Székes-fehérvárott talált síremlékei. in.: Kubinyi Ferenc-Vahot Imre.: Magyarország és Erdély képekben I. (1853.) 42-48.

HENSZLMANN Imre

1864 A székes-fehérvári ásatások eredménye. Pesten 1864.

¹⁷ Pannonia Regia 102-103. (I-45.) Tóth S.

¹⁸ Az ásatás ismertetésében Érdy egyértelműen azt írja, hogy az öntött vörös padlat alatt részint faragott homokövek, részint kövecscsre találtak. Érdy J. 1853. 44.

KOVÁCS Éva

1972 A középkori magyar királyság jelvényeinek kérdéséhez. Székesfehérvár Évszázadai 2. Székesfehérvár, 1972. 103-112.

Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541. Kiállítási katalógus. Budapest, 1994.

PAUER János

A Székesfehérvárott felfedezett királyi sírboltról. Székesfehérvárott 1849.

Zsigmond II. Művészet Zsigmond király korában. 1387-1437. II. Katalógus. Budapest, 1987.

AZ 1848-AS KIRÁLYSÍR-LELETEK MEGTALÁLÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI ÉS VISSZHANGJA SZÉKESFEHÉRVÁROTT

Mottó: "Az egyedüli útbaigazító a véletlen és a tudomány"

A régiségek és a múzeum ügye

A XIX. század a felvilágosodás nyomán a nemzeti romantika eszmerendszerében a régiségek, s ezzel együtt a nemzeti történelem dicső emlékeinek tudatos megőrzése gondolatát is felvetette. Ilyen módon a régészet, a művészettörténet és a műemlékvédelem is ebben az gondolatkörben gyökerezik.

A nemzeti törekvések talaján teremtődött meg – Európában is az elsők között – az első magyar közgyűjtemény 1802-ben Széchényi Ferenc gróf adományaként, melyet az 1807. évi 27. tc. örökített meg. A gyűjtemény, a Nemzeti Múzeum felügyelője József nádor, majd 1847-től István nádor volt. A nemzeti kormány 1848. december 19-én vonta az intézményt a közoktatási tárca joghatósága alá.²

A Nemzeti Múzeum eszméjéhez híven az állami adminisztráció törekvése volt, hogy a gyűjteménybe kerüljenek a legfontosabb és legérdekesebb leletek. 1804-ben rendelkeztek a nyomdák köteles példányai leadásáról, 1836-ban vásárolták meg a Jankovits-gyűjteményt. Jellemző és érdekes, hogy a Székesfehérvárott 1803-ban megtalált István király szarkofág 1814-ben a Nemzeti Múzeumba került³, s csak 1936-ban hozták vissza.

Az épületet az 1832-36-os országgyűlésen megajánlott, a nemesség által fizetendő 500 ezer forintból kezdték építeni 1837-ben. 1846-ban már rendeztek kiállítást a félig kész épületben, ám igazi hírnévre az 1848-as forradalom és szabadságharc napjaiban tett szert.

A tudományosság és a nemzeti múlt megbecsülése csendül ki a szabadságharc zaklatott idejében hozott rendeletekből is. A Közlöny, a kormány hivatalos lapja 1848. december 2-án így kezdte Kossuth Lajos november 30-ai rendeletének közleményét: "A tudományt a harcok között sem szabad felednünk, sőt azt ápolni mindenkor kötelességünk."⁴ Ennek szellemében fogalmazta meg Kossuth – Teleki József gróf, az Akadémia elnöke javaslatára – reedetét az erődtési, sáncépítési munkáknál talált régiségek beszolgáltatásáról⁵. A múzeum gyűjteménye számára Mészáros Lázár hadügyminiszter megnyitotta a fegyverraktárakat⁶. Az Országos Honvédelmi Bizottmány mellett működő művelődésügyekkel foglalkozó államtitkárság élére Szász Károly személyében a régiségek megőrzése iránt különösen elkötelezett ember került⁷. Már ekkor is megfogalmazódott azonban az a gondolat, hogy nem csupán a régiség, hanem a jelenbeli fontosság is méltóvá tehet tárgyakat arra, hogy a nemzeti múzeumba kerüljenek. Az ozorai fegyver-

¹ Lukács, 1868. 292.

² Hermann szerk.: 1996. 10.; Fodor szerk.: 1992.8.

³ Fitz, 1980. 77.; Buzinkay, 1986. 39.

⁴ Közlöny, 1848. december 2. 175.sz. 825.l.

⁵ Kossuth Lajos Összes Munkái XIII., 1952. 594-595.; Szabad szerk.: 1994. 129.

⁶ Hermann szerk.: 1996. 10.

⁷ Buzinkay, 1986. 42.

letétel (1848. október 7.) során a Roth és Philippovics vezette 9 ezer főnyi trataléksereg 5 zászmányolt zászlaját is itt helyezték el az országgyűlésen való bemutatás után⁸.

Az 1848-as fehérvári leletek visszhangjáról kritikusan

A székesfehérvári leletek azonnali népszerűsítését többen vállalták a szemtanúk közül. Természetesen maga Érdy János a feltárás helyszínén és a pesti kiállítás december 27-ei előadásán szólt róluk. Szvorényi József (1816-1892), akkor fehérvári gimnáziumi tanár december 12-i írásával a Közlönyben, Boross Mihály (1815-1899) ügyvéd, akkor több bizottmány tagja, később másodalispán a Közlöny és a Kossuth Hírlapja tudósítójaként írta le az eseményeket. Egykorúnak tekinthető Pauer János (1814-1889), akkor papneveldei tanár 1849-ben megjelentetett tudományos dolgozata is⁹, melyről joggal jegyzi meg Török Aurél: „...én abban a nézetben vagyok, hogy édes hazánkban még nem látott napvilágot oly könyvecske, mely hat pengő krajczáron oly felette nevezetes és érdekes fölfedezést nyújthatott volna a hazai tudományosságnak, mint Pauer könyvecskéje.”¹⁰ Érdy tudományos összefoglalóját, melynek gondolatmenetét állítólag már 1848. december 27-ei előadásában elmondta, csak 1853-ban jelentette meg. A munkát a szerkesztő a következőképpen minősítette: „Magyar régiségeink, nemzeti emlékeink sorában ennél nevezetesebb, nagyobb fontosságú felfedezés nem létezik. Méltán lehet azt az eddigi magyar emlék találmányok koronájának tekinteni.”¹¹

Az 1850-es években sem Szvorényi József, sem Palugyai Imre, sem Fényes Elek nem említette az akkor nem szalonképes 48-as ügyet¹². Érdy volt az egyetlen, aki ezt mint tudós, a kérdés legszakavatottabb ismerője megtehetette, s maga is szemtanúként említette Pauert és Szvorényit¹³.

Az 1860-as évektől viszont már Székesfehérvár minden apró említésénél felbukkant a III. Béla-motívum. A századfordulón már szinte sajnálatosan túltengett a régi dicsőség emlegetése, elvonta ugyanis az írókat a mindenkori apró jellegzetességek, érdekességek rögzítésétől, pedig milyen nagy hasznát vennénk – történészek és néprajzosok – ma ezeknek a megfigyeléseknek.

Vádak Székesfehérvár ellen 1848 őszén

A nagy megkönnyebbülés, a pákozdi csata (1848. szeptember 29.) és Jellasics helyőrségének lefegyverzése (1848. október 3.) után, – olyan események után tehát, amelyek kapcsán joggal gondolhattak saját hősiességükre – súlyos vádakkal, hazaárulással vádolták Székesfehérvár és Fejér megye vezetőit és népét. Tóth Lőrinc és Madarász László azt kifogásolta, hogy „tárt karokkal” várták, és élelmezték Jellasics csapatait¹⁴.

A vádak okozta sértettségről így írt Boross Mihály: „A horvátoktól megszabadulván saját kormányunk által zaklattattunk. Fejérmegye elvádoltatván a kormány előtt, hogy jó indulatot tanusított a horvátok iránt: Kállay Ödön kormánybiztosul küldetett nyakunkra, miszerint vizsgálódjék aziránt, kik és miért élelmezték Jellasic seregét...Mindenesetre tapintatlan eljárás volt a megye és a város ellen, mikor az csak saját maga iránti kötelességét teljesítette. A magyar

⁸ Hermann szerk., 1996. 10.

⁹ Pauer, 1849.

¹⁰ Török, 1894. 197.

¹¹ Érdy, 1853. 42. A szerkesztő megjegyzése.

¹² Szvorényi, 1851.; Fényes, 1851.; Palugyai, 1853.

¹³ Érdy, 1853. 45.

¹⁴ Erdős, 1998. 195-196.

sereg elvonul s martalékul hagyja az ellenségnek a védtelen várost, s a kormány vizsgálatot indít a megye és a város ellen, hogy miért nem állt ellent s miért élelmezte a betóduló sereget?"¹⁵

A rossz hír, jelen esetben Fehérvár rossz híre természetesen gyorsabb szárnyakon szállt, mint a védelmére felhozott érvek. Egy F.J. szignóval jelzett egykorú ponyvairatként közölt, Szeptemberi dal című vers érdekesen tanúskodik erről (itt most csupán idevágó részletét idézem):

"Jelasicsnak ős Fehérvár
Vívatlanul kapukat tár,
S a korcs fiak ott hódolnak,
Hajh! egy hitvány kalandornak.

Még megérjük, hogy e betyár
Amit nem tett török, tatár
Dámájának ott csap levet,
István király sírja felett."¹⁶

A város és vezetősége azonban nem csupán megbántódott, hanem véd- és dacszövetséget is kötött a vizsgálóbiztosok ellen. Még a kormánybiztosok megérkezése előtt a testületek megtárgyalták és mindenben jóváhagyták a vezetőség korábbi intézkedéseit. A kormánybiztosok itteni tevékenysége valóságosan megbénította a tisztkart, pedig most, az újabb támadás előestéjén ismét az erők koncentrálására lett volna szükség¹⁷.

I. Ferenc József trónralépése és a hadi helyzet 1848 telén

A Windisch-Grätz herceg vezette katonapárt és a császári család egyaránt a trónváltás előkészítésén fáradozott. 1848. november 21-én alakult meg a Schwarzenberg-kormány. A december 2-án trónra lépő új császár, I. Ferenc József és a kormány is az egységes Ausztria programjával lépett fel¹⁸. A változásban nem pusztán formális szerepe volt annak a ténynek, hogy Ferenc József nem tett esküt a magyar alkotmány tiszteletben tartására: ezért felelt meg az összmonarchia érdekeinek és ezért nem volt elfogadható a magyar szabadságharc szempontjából trónralépése.

Windisch-Grätz herceg felhatalmazást kapott a magyarországi rend helyreállítására, azaz a támadásra, ami december 14-én be is következett. Ekkor olyan erővel kellett szembenéznie a magyar hadseregnek, amelyet nem volt képes a Dunántúlon megállítani: Görgei Artúr december 26-án föladta Győrt, Perczel Mór serege pedig december 30-án Mórnál szenvedett vereséget, éppen a Jellasics vezette I. hadtest ellen. A visszavonulás és a vereség után sem Székesfehérvár, sem a főváros nem volt többé védhető: Pest-Budát január 5-én, Székesfehérvárt január 7-én szállta meg a császári haderő¹⁹.

¹⁵ Boross, 1881. 110.

¹⁶ közli Pogány szerk.: 1983. 266-267.

¹⁷ Erdős, 1998. uott.

¹⁸ Hermann szerk., 1996. 221.

¹⁹ Boross, 1881. 111-127.; Hermann szerk., 1996. 229-231.; Erdős. 1998. 215-222.; Magony, 1998. 43.

Mély politikai és hadászati válság jellemezte tehát a magyarországi helyzetet 1848. december elején.

A zaklatott idők, az ismétlődő fenyegetettség, az önértékelési válság és a igaztalan vádak közepette úgy kellett Fehérvárnak valami dicső, valami nemzeti és hősi, mint egy falat kenyér. Ebbe a helyzetbe robbant bele a királyleletek híre. Ezzel magyarázható az az elemi erejű érdeklődés, ami a városban fogadta az igazán dicső, nemzeti és hősi múltat idéző leleteket.

A kút

Székesfehérvár jó ivóvízben szegény belvárosában a kút ásása vagy fúrása mindig központi kérdés volt. A XIX. század elejétől a város már állandó kútmestert alkalmazott, s a sikeres fúrások híre messze elterjedt: Kaposvár és Debrecen is Birghoffer itteni kútmestert kérte kölcsön²⁰. Forrásaink úgy tudják, hogy az országban az első artézi kutat itt fúrták²¹. 1851-ben Fényes Elek országleírásában nem a királysírokat, hanem az 1834-ben fúrt artézi kutat tartotta Fehérváron megjegyzésre méltónak²². Ekkor a városban már három artézi kút volt²³.

1838-ban Barkóczi püspök kérte kölcsön a város artézi kútfúró eszközeit, s ezekkel a püspöki palota udvarán 1839-ben fúrtak kutat²⁴. A kút rajzát a tanácsnak bemutatták²⁵.

A kút vizét a püspökkert falán kívüli, Fazekas utcai medencébe is kivezették, s a levezető csatorna ásásakor találták meg és rombolták össze az első, adatokkal utólag rekonstruált sírokat²⁶.

1846-ban a püspöki kert kútjának vízhozama romlott, ezért a kivezető csatornát lejjebb kellett volna szállítani. A kútmester és Máder Ferenc kőműves számításai nem győzték meg a tanácsot, és úgy határoztak, hogy a püspökség falán kívül egy új kutat fúratnak, mert félő, hogy a régi vízhozam már nem láthatja el a belvárost²⁷. Ennek az új kútnak a fúrása a csőnek való hiánya miatt csak 1847. február 14-én "végetett eszközésbe"²⁸.

Szeptember elején a kút körüli földmunkák folyamán egy régi épület falára bukkantak. A tanács megnézte, és úgy határozott, hogy azt Kállinger Izidor mérnök rajzolja le, és "a régiség iránti kegyeletből, ahhoz értők által... szedettetessék ki."²⁹

A megtalált falak "fejtegetésére" a város rendszeresen külön személyt alkalmazott, aki a kitermelt kő és föld mennyisége után kapta fizetését. A kőfejtő 1840-ben már azt is kikötötte, hogy a kőfejtést csak akkor vállalja, ha a talált kincsek az övé lehetnek³⁰. Erre a kikötésre valószínűleg azért került sor, mert az 1839-es sírrablásnak híre ment, az ékszerek egy része Bécsbe, másik része utóbb a Nemzeti Múzeumba került, de a munkások kezén is eltűntek darabok³¹.

²⁰ Kállay, 1988. 403-406.

²¹ Érdy, 1853. 43.; Török, 1894. 177.

²² Fényes, 1851. II. 8-9.

²³ Kállay, 1988. 406.

²⁴ uott. 329.

²⁵ Székesfehérvár Város Levéltára (a továbbiakban SzVL.), Tanácsülési jegyzőkönyv, 1839. 840., 1454. sz.

²⁶ Érdy, 1853. 43.; Lukács, 1868. 294.; Fodor szerk., 1992. 50.

²⁷ SzVL. Tanácsülési jkv. 1846. 4082.; 4124.; 4321.

²⁸ uott. 1847. 3872.

²⁹ uott. 1847. 3558.; Kállay, 1996. 151.

³⁰ uott. 1816. 508.; 1839. 244.; 1840. 106.

³¹ Henszlmann, 1864. 224.; Nemeskéri, 19823. 110-111.; Kégli, 1987. 14.; Fodor szerk., 1992. 50.

III. Béla és felesége sírjának megtalálása a tanácsülési jegyzőkönyvek tükrében

1848-ban folytatódott a kút körüli földmunkák: május 5-én jelentette Kállinger mérnök, hogy a köveket kieszdekték, de "a kiásott négyszögletes gödör egyik sarkában még egy koporsó mutatkozik, mely majd csak a kút elkészülte után ásattathatik ki."³² A tanács a munkák folytatását rendelte el.

A tanácsülési jegyzőkönyvek 1848. december 5-ei, 4509. számú bejegyzése szól az "artézi kúttól 2 és 3 ölnyi távolságban délkelet felé" márvány sírkövek megtalálásáról, és az első márvány koporsó felnyitásáról. A jegyzőkönyv élményszerűen írja le a koporsóban talált "emberi test töredékeny csontjait", mely "tetemek az orvos urak vizsgálatánál fogva mintegy 40 éves némbéri hulladékoknak találtattak." A legnagyobb megilletődés hangján a "15 próbás ezüsből álló... egyszerű korona"-ról és az "aranszövetű selyem fátyol darabjai"-ról szólnak. Az ügysző tartozó határozatban³³ – "minthogy a körülmények királyi és valószínűleg Árpád-nemzetségi tetemeknek látszanak" – a mellékletet Eischl Ede jegyzővel a múzeumnak küldték fel³⁴. Eischl levelet vitt Luczenbacher János akadémiai titoknoknak és a Honvédelmi Bizottmánynak "ezen érdekes találványról", és arról, hogy a kibontott sír mellett még egy másik is látszik. A másik sír kibontásához meghívták a "régiségek országos híru szaktudományos búvárát".

Érdekes, hogy megérkezéséig végig Luczenbacherként emlegetik a tudóst, holott nevénck Érdi-re (i-vel!) történt változásáról a Közlöny július 2-án, a Kossuth Hirlapja pedig augusztus 7-én hírt adott³⁵. A névváltozásra nyilván megérkezésekor maga figyelmeztette a városatyákat.

Még ugyanazon a napon, december 5-én délután 2 órakor Hadhalmi polgármester kérésére megvizsgálták a csontvázat a városban lévő orvosok. Marbik Mihály, Hellensteiner Károly, Say Ferenc, Hanekker Ferenc, Schaller János és Aschner József az elkészített látletben "megélemedett korú" "nő személyt" írtak le, akit "hatszáz évек előtt" temettek el³⁶. A december 7-én tartott közgyűlésen az elnöklő polgármester mondta el a körülményeket s a testület az ásatás folytatása³⁷, illetve "hatósági elősegítése"³⁸ mellett döntött.

A Pestre felvitt ékszereket Érdy december 6-án 61. szám alatt jegyezte be a szerzeményi naplóba³⁹. Megjegyezte róluk tanulmányában, hogy az illetékes helyeken bemutatta és – mint írja – "azonnal megbízattam, hogy Fehérvárra utazzam, az ott lelt ékszereket és márványlapokat a magyar nemzeti múzeum részére lefoglaltam, ide felhozassam, és a még netalán szükséges ásatást, a hatóság közbejöttével folytassam"⁴⁰.

Érdy János és a kíséretében december 8-án érkező Varsányi János mérnök munkáját december 12-étől követték a jegyzőkönyvek. Ezek szerint délelőtt 9 órakor "számos közönség" előtt nyitották ki a második koporsót, amelyben a király csontjai és ékszerei feküdtek. A sír leírása igen pontos, talán maga Érdy diktálta, hiszen az ő később közölt megfigyeléseit tükrözi. Pl. Pauerrel ellentétben a király nyakán láncot ír le, de nem figyel fel arra, hogy a gyűrű nyitható szelencés⁴¹.

³² SzVL. Tanácsülési jkv. 1848. 1596.; Pauer, 1849. 2.

³³ uott. 4509. sz.

³⁴ Az átadást igazoló nyugta a 4573. számon. Az átvéő Kubinyi Ágoston, aki a leleteket mint ajándékot vette át.

³⁵ Közlöny, 23. sz. 1848. július 2. 92. l.; Kossuth Hirlapja, 33. 1848. augusztus 7.

³⁶ SzVL. Tanácsülési jkv. 1848. 4510.

³⁷ uott. 4542.

³⁸ uott. 4579.

³⁹ Forster, 1900. 9.

⁴⁰ Érdy, 1853. 43.

⁴¹ SzVL. Tanácsülési jkv. 1848. 4613.

A jegyzőkönyvek is megjegyzik, hogy már a királysír kibontásának és lerajzolásának napján nagy érdeklődés fogadta a leleteket. A helyszínen, majd a városházán is bemutatták a közönségnek az ékszereket, azaz a "közönség nézetének kitétték"⁴² azokat. A nagy érdeklődésre minden szemtanú felfigyelt. Erdy így ír: a "gyönyörű látványra zsebongó sokaság tódult a máskor csendes térre. Csoportosan ugráltak le a gödörbe s a felügyelő nem volt képes valakit visszatiltatni....[a csontváz] látására reggel nyolcz órától majd délig, még lerajzolása tartott, mindig mások és mások siettenek a város minden vidékéről. Itt lehet tapasztalni, mily meleg részvétellel viseltettek a fehérváriak városuk múltja iránt, látta e tudományos kincset teljes épségében néhány ezer ember, még is ki kellett az ékszereket a városház termében közszemlére tételnem"⁴³

Pauer János, ekkor 35 éves, papnevelő intézeti tanár, későbbi püspök, maga is az akadémia tagja, így ír: "azoknak látására temérdek sokaság sereglett össze"⁴⁴. A másik szemtanú, a Közlönyt is tudósító Szvorényi József (nyelvész, irodalmár, ciszterci tanár) szerint "feszült vággyal fűgünk a homályban rejlő valóság felderítéséig"⁴⁵.

A december 14-ei bejegyzés szól az újabb melléklet nélküli sírok megtalálásáról és arról, hogy a leleteket a múzeumba – ti. a Nemzeti Múzeumba – fogják vinni, és hogy az ásatás költségeit a "közállomány", azaz az állam állja⁴⁶.

Ha hinni lehet a pár évvel utóbbi megjegyzésnek, Erdy munkájának igen kedvező megítélését kölcsönöztött – a szerkesztő megjegyzése szerint –, hogy "Erdy úr ezen fehérvári ásatást mindössze 200 pforinttal eszközöl..."⁴⁷

Már az Erdy Jánosék Fehérvárra érkezését jelentő elnöki tájékoztatóban elhangzott az az igény, hogy "a talált régiségekből a város számára tartassanak meg"⁴⁸.

Tudjuk, hogy Erdy az Országos Honvédelmi Bizottmány azon meghagyásával érkezett, hogy a leleteket a múzeum részére foglalja le, és azokat Pestre szállítsa. Szvorényi december 12-ei tudósításában egyenesen kormánybiztosnak nevezte Erdy⁴⁹, tegyük hozzá: ekkor minden kormány-felhatalmazással érkezőnek kijárt ez a titulus.

A december 14-ei – tehát III. Béla sírjának megtalálása utáni – közgyűlésen, amikor azonban még Erdy itt dolgozott, Farkas Ferenc nagyprepost javasolta, hogy kérvényezzék a kormánynál: a leletek egy része maradjon itt "e városnak a királyok temetőjéből származott dicsősége némi jelölül". A közgyűlés fegyelmezetten leszögezte: a "kérés az országos múzeum céljával ellenkeznék", ezért nem támogatták a javaslatot, csak azt határozták, hogy "a sírok helye díszes oszloppal fog megjelöltetni, s azon a sírok feltalálási ideje a késő maradék számára is fel fog jegyeztetni"⁵⁰. Ha a díszes oszlopot nem is, a késő maradéknak való feljegyzést éppen a 150. évfordulón, 1998. december 4-én az emléktábla avatásával teljesítettük.

Erdy székesfehérvári tartózkodásának utolsó jegyzőkönyvbeli említése december 17-én keltezett nyugtája, amelyben elismeri a december 11-étől 16-áig tartó ásatás leleteinek átvételét "a Nemzeti Múzeum számára Pestre szállítás végett"⁵¹. Ez a nyugta közvetlenül az indulás előtt íródhatott, hiszen már 16-án kiállították Hathalmi Pál polgármester és Orsonits Vilmos aljegyző

⁴² uott. 4579.

⁴³ Erdy, 1853. 44.

⁴⁴ Pauer, 1849.4.

⁴⁵ Szvorényi, 1848. Közlöny 191.. 1848. december 18. 901.

⁴⁶ SzVL. Tanácsulési jkv. 1848. 4619.

⁴⁷ Erdy, 1853. 48. a szerkesztő megjegyzése

⁴⁸ SzVL. Tanácsulési jkv. 1848. 4579.

⁴⁹ Szvorényi, 1848. Közlöny, december 18. 901.

⁵⁰ SzVL. Tanácsulési jkv. 1848. 4619.

⁵¹ uott. 4664.

aláírásával ifj. Balogh Ferenc számára a leletek fuvarozására vonatkozó útlevelet⁵², melyen december 19-ei dátummal szerepel Érdy pesti átvételt igazoló aláírása.

A megtalálás történetéhez hozzátartozik még az a kérdés is, hogy miért kellett a munkát ab-bahagyni. Érdy és Pauer is "a zordon télnék fergetegei"-re hivatkozott⁵³. A megtalálásról később értekezők joggal jegyzik meg, hogy a hadi helyzet sem tette lehetővé a munkálatok folytatását. Mindkét körülmény méltánylandó ugyan, véleményem szerint azonban sokkal egyszerűbb a helyzet. Érdy teljesítette, amire a megbízatása szólt, a megnyitott gödörből látható leleteket feltárta és elszállította Pestre. Ez nem azt jelenti, hogy az az időszak, ami december 17-e után következett, akár időjárási, akár hadi szempontból folytathatóvá tette volna az ásást, tény azonban, hogy Érdy maga nem sajnálkozott a munka befejezése miatt és nem okolt érte külső körülményeket.

A leletek a Nemzeti Múzeumban

A székesfehérvári helytörténeti irodalomban Lauschmann Gyula⁵⁴ nyomán bukkan fel olykor az a megjegyzés, hogy a feltárást Székesfehérváron Kossuth Lajos is megtekintette volna. Az imént bemutatam a tanácsülési jegyzőkönyvek több bejegyzését: a kútmester, a városi mérnök, az orvos és a kanonok egyaránt megnyilatkozik bennük. Lehetetlennek tartom, hogy ha Kossuth 1848. december 17-én reggelig itt megjelent volna, azt a jegyzőkönyvek ne említették volna.

Egy adat ezzel szemben arra mutat, hogy a leleteket Kossuth már Pesten a Nemzeti Múzeumban tekintette meg december 22-én⁵⁵. Ha a dátumot elfogadjuk, akkor tudhatjuk, hogy hosszassabb látogatásra nem is telt volna ebből a napból: ekkor adta ki ugyanis Kossuth felhívását az általános népfelkelésre a haza védelmében⁵⁶. Az előtte való napon bízta meg Batthyány Istvánt Székesfehérvár és Fejér megye kormánybiztosságával és szabad mozgó csapatok szervezésével. E tevékenysége fedezetéül a pénzügyminisztérium 12 ezer forintot utalt át Batthyány számára⁵⁷.

A Pestre visszatért Érdy igazolhatóan a királýsirok leleteivel foglalatосkodott. Pesten a múzeum egyik termében a leleteket "úgy állítottam össze, amint találtatott" írja, s december 27-ére szakmai bemutatót szervezett. Ekkor vizsgáltatta meg neves orvosokkal a csontokat⁵⁸, és utólagos visszaemlékezések szerint ekkori előadásában fejtette ki nézeteit a leletek datálása kérdésében⁵⁹.

---

⁵² uott. 4684.

⁵³ Érdy, 1853. 43.; Pauer, 1849. 5.

⁵⁴ Lauschmann, III. 1995. 253.

⁵⁵ Hermann szerk., 1996. 10.

⁵⁶ Kossuth Lajos Összes Munkái, XIII. 1952. 839.

⁵⁷ uott., 837.

⁵⁸ Érdy, 1853. 45. Az orvosi vizsgálatokról közelebbit nem tudunk.

⁵⁹ Henszlmann, 1864. 215.; Török, 1894. 176.

A királysírok fellelésének irodalmi visszhangja

A királysírok híre ihlette Garay János: *Síri hang az élőkhöz* című versét⁶⁰, amelyben az ősök erekléit is a kortársak lelkesítésére kívánja felhasználni a szabadság kivívása érdekében:

„.... apáid sírja azért nyílt meg neked,
Hogy a holtnak láttára feldobbanjon szíved,
Nem, mert talán király volt, de oly kornak fia,
Melyben dicső, szabad s független volt e haza.”

Érdekes és jellemző, hogy az új király, Ferenc József, akinek trónralépését a magyar országgyűlés nem ismerte el többszörösen is érintett a versben. A negyedik versszak az eredeti versben "a hitszegő király hitetlenségeit" ostromozza, a hatodik versszakban pedig azt aényt:

„Hogy hűtelen királya megszegve szent hitét,
elárulá, eladta, pusztítja őš népét,”

A verset munkájában a csontleletek első antropológus vizsgálója, Török Aurél is függelékben közölte értekezésében⁶¹, de az akkori királyra is kompromittáló részeket szemérmesen ki-pontozta. Nem véletlenül, hiszen a király akkor is I. Ferenc József volt, és a csontok vizsgálata után 1898. október 21-én -éppen száz évvel ezelőtt- történt meg a király által elrendelt és 25 ezer forinttal finanszírozott sokadik temetés, most már a budai Mátyás templom Szentháromság kápolnájában⁶². Ezek a sírok ma is itt látogathatók, az eredeti szarkofágok viszont az 1938-as ünnepek tiszteletére Székesfehérvárra kerültek vissza a Bazilika altemplomába⁶³.

A lelkesült hangulatról, amelyben a verset írta Garay egy Petőfinek írott levelében számol be 1848. december 25-én⁶⁴. Itt immár prózában tér ki a sírokkal kapcsolatos véleményére: "holnapután tudóstárilag vagyunk meghíva a Múzeumba a sz.-fehérvári ősemlék megnézésére. Engem, ki őseink nagy kora iránt annyi kegyelettel viseltetem, előre öröm tölt el, hogy egy Árpád-királyt – ha csak csontvázában is látandok, – nem tán azért, mert király, hanem mert oly korból való magyar, melyben e nemzet szabad, független és nagy volt. Bár csontjaiból oly miasma terjedne elkorcsosult levegőnkre, mely mindnyájunkat szabadság lázba ejtene!"

Petőfi ekkor Debrecenben a Színház utca 2555. szám alatt lakott, s december 15. óta Zoltán fia születésével volt elsősorban elfoglalva. Sajnos Garayhoz írott levelei nem maradtak ránk⁶⁵, mégis ismerjük a királysírral kapcsolatos vélekedését. A történelemre vonatkozó jegyzetei között talált 1849. január 12-i feljegyzésében természetesen egészen másként, igazi republikánus-hoz méltóan vélekedik: "Több század óta feledve volt a hely, hová hajdan a királyokat temették Székesfehérvárott. 1848. vége felé meglelék a sírboltot s benne két Árpád-király csontjait. Ez csak egy évvel is előbb, nemzeti ünnep lett volna; most egy pár régiség-kedvelő tudóst kivéve,

⁶⁰ Garay, 1956. 135-136.; idézi Török. 1894. 156-157.

⁶¹ Török. 1894. 154-157.

⁶² Forster, 1900. 269-270.; 276.; és Békefi Remig dr., 1900. 279-292.

⁶³ Kéglí. 1987. 14.; Buzinkay. 1986. 91.

⁶⁴ Petőfi. 1974. 529-530. idézi Török 1894. 155-156.; Buzinkay 1986. 47.

⁶⁵ Petőfi. 1964. 457.

senkit sem érdekelt... a nemzet épen a királyok elleni harcát vívta. Mintha azért jöttek volna ki a holt királyok a sírból, hogy élő utódaikat lehíják magokhoz a trónról a porba."⁶⁶

A költői kép más – mondhatnánk, ellenkező irányú mozgást tükröz –, mégis hasonló megítélést sugall Boross Mihály Kossuth Hírlapjának írott beszámolója is 1848. december 20-án. "Midőn egyfelől a habsburgok koronája porba hull, másfelől az elhunyt királyok koronái a porból kelnek ki."⁶⁷

A példák száma szaporítható lenne, de ennyiből is látható, hogy különbözőképpen fogadták eleink a "holt királyok" megtalálását. A tudósok lelkesedése érthető, az ismert személyek megítélése nézeteik ismeretében várható, a helyiek elemi erejű lelkesedése pedig természetes.

Tanulság, mely nem következik szorosan az elmondottakból

A királyi bazilika falai az 1770-es években még álltak, 1800-ban a püspöki palota építésekor bontották le azokat. Az első székesfehérvári püspök, Sélyei Nagy Ignác azonban még használta, püspöki ünnepekre alakíttatta ki még álló és fedett részeit, pl. itt iktatta be a káptalant 1777-ben⁶⁸. 1848-ban tehát még éltek emberek, akik látták a királyi bazilika falait és tudták, hogy ott királyi temetkezőhely is volt, mégis hatalmas érdeklődés fogadta a királlysírokat. Ezek az emberek többségének újdonságot jelentettek, pedig csupán 50-70 év múlt el!

Megkérdem ezek után, hogy Székesfehérváron néhány évtized múlva ki fog emlékezni a nemrég lebontott Palotavárosra, a katonai kórházra, a huszár pótkeret laktanyára, a Felmayer gyárra, vagy a vágóhídra?

Demeter Zsófia

Irodalom

BÉKEFI Remig Dr.

1900 III. Béla temetése. in. III. Béla magyar király emlékezete. Forster Gyula szerk. 244-278. Budapest

BOROSS Mihály

én. Élményeim 1848-1861. Székesfehérvár

BUZINKAY Géza

1986 Kő se mutatja helyét. A királlysírok pusztulása. Budapest, 1986. 119 pp.

ERDŐS Ferenc

1998 Forradalom és szabadságharc Fejér megyében (1848-1849) Székesfehérvár

ÉRDY János

1853 III. Béla király és nejének Székes-Fehérvárott talált síremlékei. Magyarország és Erdély Képekben. szerk.: Kubinyi Ferenc–Vahot Imre. 42-48. Pest. I.

---

⁶⁶ Petőfi, VII. 1964. 142.

⁶⁷ Boross, 1848. Kossuth Hírlapja. december 20.

⁶⁸ Hazai Tudósítások. 1806. 226-228.234.; Fejér. 1818. 42.; Pauer. 1849. 26.; Szvorényi. 1851. 417.; Henszlimann, 1864. 26., 36.; Lukács, 1868. 294.; Török, 1894. 207.; 311.; Károly. II. 1898. 87.; Forster. 1900. 8.; Polgár, 1936. 31.; 35.; 42.; Kállay. 1996. 151.

- FEJÉR György
1818 Régi Székes Fehérvárról jegyzetek. Tudományos Gyűjtemény. VI. 32-53.
- FÉNYES Elek
1851 Magyarország geographiai szótára. II. kötet. Pest.
- FITZ Jenő
1980 Székesfehérvár. Panoráma, 1980.
- FODOR István szerk.
1992 Magyar nemzeti Múzeum. Budapest.
- FORSTER Gyula
1900 Székesfehérvár koronázó templom in. III. Béla magyar király emlékezete szerk. Forster Gyula. 1-17. Budapest
- FORSTER Gyula
1900 A budavári koronázó templom. in. III. Béla magyar király emlékezete. 244-278. Budapest.
- GARAY János
1956 Garay János válogatott művei. S. a. r. Kovács Antal. Szekszárd Síri hang az élők-höz. 135-136. Hazai Tudósítások
1806 Hazai Tudósítások XXVII. 226-228.
- HENSZLMANN Imre
1864 A székes-fehérvári ásatások eredménye. Pest.
- HERMANN Róbert szerk.
1996 1848-1849. A szabadságharc és forradalom története. Budapest.
- KÁLLAY István
1988 Fehérvár regimentuma 1688-1849. A város mindennapjai. Fejér megye Történelmi Évkönyve 18. Székesfehérvár.
- KÁLLAY István
1996 A fehérvári koronázó bazilika közjogi szerepe. A székesfehérvári Boldogasszony bazilika történeti jelentősége Az 1996. május 16-án rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Szerk.: Farkas Gábor. 143-153. Székesfehérvár.
- KÁROLY János
1898 Fejér Vármegye története I-V. II. kötet, Székesfehérvár.
- KÉGLI Ferenc
1987 Királyaink fehérvári temetője. Fejér Megyei Szemle 1.sz. 13-17.
- KOSSUTH Lajos
1952 Kossuth Lajos összes munkái. XIII. Kossuth Lajos az OHB élén. Első rész. 1848. szeptember-december S. a. r. Barta István. Budapest.
- LAUSCHMANN Gyula
1995 Székesfehérvár története III. Székesfehérvár.
- LUKÁCS Béla
1868 Székes-Fehérvár. Magyarország képekben. Honismertető folyóirat. szerk. Nagy Miklós II. kötet. 289-Pest.
- MAGONY Imre
1998 Székesfehérvár nemzettőrei 1848-ban. Székesfehérvár.
- NEMESKÉRI János
1983 A székesfehérvári királýsírokról. Magyar Tudomány., 2. sz. 104-121.

PALUGYAI Imre

1853 Szabad királyi városok leírása. Székesfehérvár. Pest.

PAUER János

1849 A Székesfehérvárott fölfedezett királyi sírboltból. Nyomtatott özvegy Számmer Pálné betűivel. Székesfehérvár.

PETŐFI Sándor

1964 Petőfi Sándor összes művei. VII. Petőfi Sándor levelezése S. a. r. Kiss József, V. Nyilassy Vilma. Budapest.

PETŐFI Sándor

1974 Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Gondozta: Matinkó András Budapest.

POGÁNY Péter szerk.

1983 Riadj magyar! 1848-1849 fametszetes ponyvái, csatakrónikái. Magyar Hírmondó. Budapest.

POLGÁR Iván

1936 A székesfehérvári bazilika múltja. Székesfehérvár.

SZABAD György szerk.

1994 Kossuth Lajos üzenetei. Budapest.

SZVORÉNYI József

1851 Székes-Fejérvár. Új Magyar Múzeum. VIII. füz. május 1. 405-430.

TÖRÖK Aurél

1893 Jelentés III-dik Béla magyar király és neje testereklyéiről. Értekezések a természettudományok köréből. Budapest.

III. BÉLA KIRÁLY ÉS ANTIOCHIAI ANNA SÍRLELETEINEK RESTAURÁLÁSAIRÓL

Az egykori székesfehérvári Bazilika területén került elő 1848-ban III. Béla (1173-1196) és első felesége, Antiochiai Anna (+ 1184) sírja; máig az egyetlen hitelesen feltárt, és biztonsággal azonosított magyar királyi temetkezés. Halotti jelvények – többszöri áthelyezés után – a Magyar Nemzeti Múzeum történeti kiállításában kerültek a közönség elé 1967-ben. A tárolás és a bemutatás során keletkezett rongálódások tették szükségessé 1996-ban a király halotti ékszereinek újrarestaurálását. Elvégeztem a korona újbóli rekonstruálását, eredeti méretre való visszaállítást. Elvégeztem a korona újbóli rekonstruálását, eredeti méretre való visszaállítást. Restaurálnom és újrakonzerválnom kellett a kardot, amelynek vége és markolatgombja darabokra törve került hozzám. Felújítottam a karperec rekonstrukcióját, a sarkantyú konzerválását. Megtisztítottam és megragasztottam a bizánci mellkeresztet.

A leletek történetéről:

A két vörösmárvány koporsó, amely a királyi pár földi maradványait rejtette, a székesfehérvári Püspöki palota udvarán végzett csatornázási munkák során bukkant elő. E területen állott a Szent István királyunk által alapított székesegyház, amely évszázadokon át a magyar királyok koronázó és temetkező helye volt. Érdy János, a Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtárának őre 1848. decemberében a Honvédelmi Bizottmány utasítására ásatásokat folytatott a helyszínen, a leleteket a múzeumba hozatta és még abban a hónapban bevezette a szerzeményezési naplóba.¹ Varsányi János mérnök a feltárás során készített szép és pontos rajzai támpontul szolgálnak a tárgyak mai restaurálásához is (1. kép). Az év december 27-én már bemutatták a szakértőknek a kiemelkedő leleteket a múzeum egyik termében.² A befeltározott tárgyak a kőtárban összeállított márványkoporsókkal és a csontokkal együtt az azt követő évtizedekben múzeumunkban őrizték. 1862-ben gróf Pálffy Mór királyi helytartó rendelkezése szerint a "budavári főtemplom kriptájában, koporsókba rakva, illő módon"³ elhelyezték a csontokat. Az "...ékszerek azonban továbbra is a Nemzeti Múzeum Régiségtárában, a nemzet tulajdonát képező egyéb kincsek között a látogató közönség részére üvegszekrényekben közszemlére kitéve maradtak".⁴ A tárgyakat bemutatták 1884-ben, a Budapesten rendezett Ötvösmű-kiállításon.⁵ A koronák romlott állapota miatt azonban 1896-ban az Ezredéves Országos Kiállításra már nem engedte át a

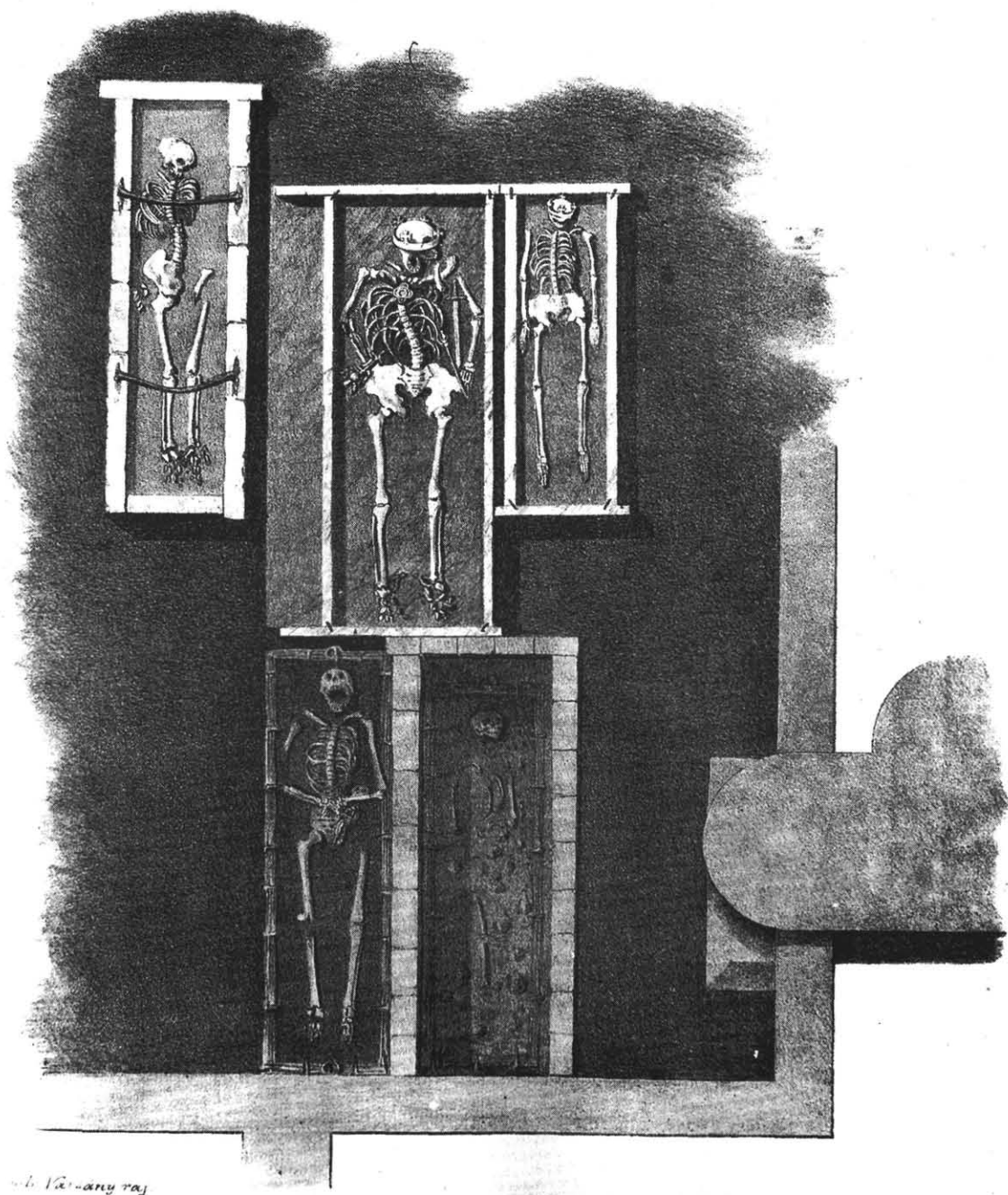
¹ Érdy János bejegyzése a Nemzeti Múzeum Szerzeményezési naplójában. 1848. 58. lap (MNM Adattár) 1. függelék 1-2-3.

² Czobor Béla: III. Béla és hitvese halotti ékszerei. III. Béla Magyar király emlékezete. szerk.: Forster Gyula. Budapest, 1900. 207. p.

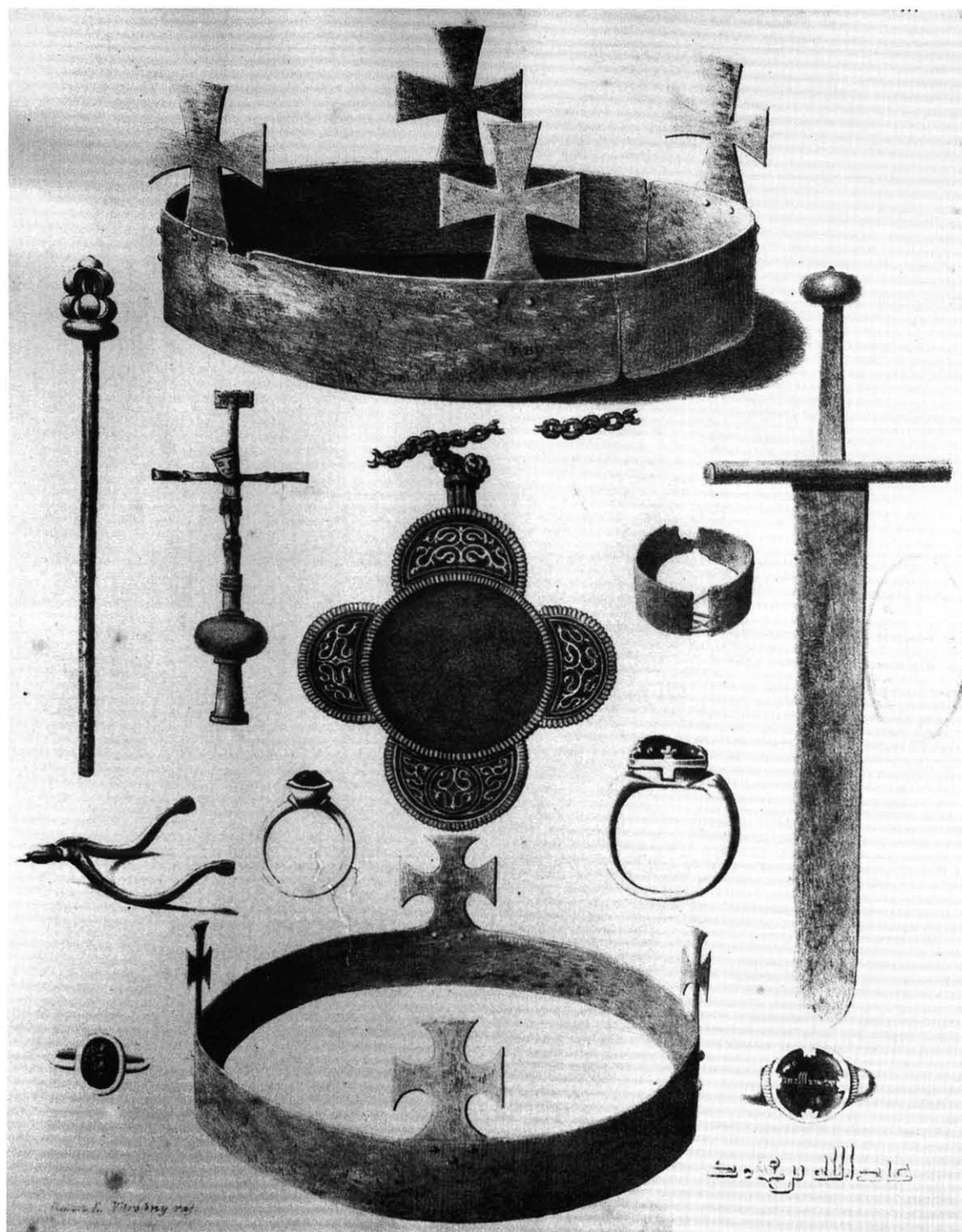
³ Gróf Pálffy Mór királyi helytartó leirata Kubinyi Ágostonnak, a Nemzeti Múzeum igazgatóságának 1862. június 6-án. 11354. (MNM Középkori Főosztály. Irattár 1862/396) Érdy sajátkezű feljegyzése. 1. függ. 4.

⁴ Czobor im. 207. p.

⁵ A magyar történeti ötvösmű-kiállítás lajstroma 1884. Budapest

1. kép

2. kép

3. kép

leletegyütttest a múzeum igazgatósága.⁶ 1898-ban, I. Ferenc József óhaja szerint, a királyi pár maradványait a közben átépített budavári Nagyboldogasszony templom (Mátyás templom) Béla-kápolnájában, díszes neoromán síremlék alá temették el ünnepélyes szertartással.⁷ A síremléket Mikula Ferenc – a falújtott Mátyás templom és a Halász-bástya szobrása – készítette. A temetés napja 1898. október 21-ére esett. Ekkor a csontokat és a tárgyakat összevegyítve amarandfa-, és üvegdobozokba helyezték, és így tették be a vörösréz koporsóba.⁸ A sírba helyezés előtt készíti el Czobor Béla a tárgyak szakszerű, mindmáig legrészletesebb leírását. Gróh István a Magyar Királyi Országos Iparművészeti Iskola tanára (az 1896/98-es tanévtől ékítményrajz tanszékén tanított) pedig rajzokat készített (2. kép). Ezeket közzétette Forster Gyula Gyula 1900-ban megjelent, III. Béla emlékezete c. nagy munkájában. Ezt megelőzően Hibján Samu tanár (az 1895/96-os tanévtől zománcozást tanít) másolatokat készített a tárgyakról, ezek

⁶ Czobor im. 207. p.

⁷ Békefi Remig III. Béla temetése, In: Forster im. 279-292.

⁸ Jegyzőkönyv az újratemetésről, készült a Koronázási templom északi sekrestyéjében 1898. szeptember 29-én tartott ülésről, melyen Forster Gyula elnökölt és jelen volt Czobor Béla is. (MNM Adattár, MT XIX. 506/1968.)

még az eredeti állapotukat tükrözik.⁹ Mihalik József, az Iparművészeti Múzeum öre elismervényeiből, "térítvényeiből"¹⁰ tudjuk, hogy másolás céljára mely leleteket vettek át a Nemzeti Múzeumtól. A király, a királyné koronáján, a kardon, a jogaron, a karperecen, a sarkantyúkon kívül a király mellkeresztjét, a királyné gyűrűjét és a ruhafoszlányokat is átvették. Az elkészült, ma is a nemzeti Múzeumban őrzött, még 1898-ban beleltározott másolatok fontos szerepet játszottak a leletek restaurálása során.¹¹ A másolat korona mérete az egyik döntő bizonyíték a pántkorona eredeti méretének meghatározásakor, a kardmásolat keresztvasa pedig az 1967-ben rekonstruált hiányzó eredetinek a pótlásához. A másolatok 1898-ban, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumban készültek. E múzeum épületében, vele szoros kapcsolatban működött az 1888-ban alapított Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola. Mindkét intézményben működött galvanoplasztikai osztály.¹² Ezüstből készült galvanomásokat emleget az irodalom; ezek valójában vörösréz készítmények ezüstözve. Részben öntöttek, másrészt hideg megmunkálással az eredetiekhez hasonló módon szereltek. Az eredetieken az évszázadok által okozott károsodások nyomait ezeken reszeléssel, kivágásokkal és maratással imitálták. A fémtárgyakat galván eljárással maratták és ezüstözték.¹³

1967-ben a Magyar Nemzeti Múzeum állandó magyar történeti kiállítás megrendezésére vállalkozott. Ekkor a múzeum vezetősége megállapodott a katolikus egyházzal abban, hogy a múzeum leltárában lévő, a sírban enyészetre ítélt ékszereket kiemelheti a bemutatás céljára, s azokat restaurálja. A koporsókat 1967. január 30-31-én a MNM Restaurátor osztályán bontották fel¹⁴ (3. kép). A csontokat embertani vizsgálatok után a Mátyás templomban visszatemették. A tárgyak restaurálásáról február 8-án megbeszélést tartottak. Az itt készült feljegyzésből¹⁵ tudjuk, arról született döntés, hogy a király koronáját anyagával megegyező ezüst pántra kell tenni. Itt határozták el, a kardról hiányzó keresztvas rekonstrukcióját is. A kiemelés után készült fényképek (4. kép) bizonyítják, hogy a tárgyak pusztulása miatti aggodalom nem volt alaptalan, különösen a királyi korona és karperec esetében.

⁹ Czobor im. 207.p.

¹⁰ MNM Középkori Főosztály Irattárából: Elismervény 70/1898.. Elismervény 876/1898., Térítvény 269/1898., Térítvény 358/1898., Térítvény 243/1898. I. Függelék 6-13.

¹¹ Radisics Jenő: Képes lajstroma az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum galvanoplasztikai másolatainak, Budapest. é.n. A másolatokat készítette: Herpka Károly. Az első másolat 1884-ből való.

¹² MNM leltárkönyve 1898. december 3. 127. tétel. A másolatok: "A koronázási templom építési bizottságának hivatalos küldeménye." I. függelék 14. lap. Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum által forgalomba hozott galvano-másolatok képes lajstroma, szerk.: Czákó Elemér O.M.I.M. Galvanoplasztikai osztálya, vezeti Herpka Károly, Budapest 1908./Gróth István: Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola története Budapest 1899.

¹³ Erdy Illés Aladár: A fémek szerepe az iparművészetben. In.: Az iparművészet könyve III., szerk.: Ráth György. Budapest, 1912. 28. p.

¹⁴ Jegyzőkönyv: III. Béla király és hitvese Antiochiai Anna hamvait és sírmellékleteit tartalmazó rézkoporsók felnyitásáról. Jelen voltak: a múzeum részéről Fülep Ferenc, a MNM főigazgatója. Korek József a MNM főigazgató helyettese. Dávid Katalin művészettörténész. Kovalovszky Júlia régész, Báthy Géza restaurátor (MNM Adattár XIX. 506/1968). Fülep Ferenc főigazgató sajtótájékoztatója. MNM 1967. II. 16. (MNM Adattár XIX. 506/1968.) Fülep Ferenc III. Béla és sírjának kincsei. Élet és Tudomány XXII. évf. 16. szám 1967. IV. 723-728. pp.

¹⁵ Feljegyzés III. Béla és felesége, Anna ékszereinek restaurálási megbeszélésén (MNM Adattár MT. XIX. 506/1968. . ikt.sz.: 863-17-8/67. Főig.)

4. kép

A halotti jelvényekről és azok jelentőségéről

Magyarországon III. Béla és felesége sírja az egyetlen hitelesen feltárt királysír. A középkori Európában a királyi temetkezéseknek nem voltak írott szabályai. A használatban lévő uralkodói jelvényeket nem temették el, hanem házi vagy halotti koronát helyeztek a sírba. A királyi kincstárból kiemelt házikorona főként a XIII. századtól lelhető fel királysírokban, ez szerényebb, nem ünnepélyes alkalmakra használt ékszer volt. A halotti korona a halál beállta és a temetés időpontja közötti időben készült, jelképes hatalmi jelvény, amely csak a sírba helyezésre szolgált. Általában egyszerű pántkorona, csak keresztek vagy elnagyolt liliomok ékítik. Teljesen hasonló láthatunk a vörösmárványból faragott, XII. századi kalocsai királyfejen is.

Európában a XI-XIV. századi feltárt királysírokból mindössze 17 korona ismeretes, ebből 10 halotti korona, a többi házi. III. Béla király sírja valamennyi között a leggazdagabb, hiszen csak 5 királyi sír van, amely koronán, gyűrűn, melltűn, ruhamaradványokon kívül más leletet is tartalmaz: jogart, országalmát, sarkantyút. Csak III. Bélának van kardja, feszülete, mellkeresztje is.¹⁶ E kiemelkedően gazdag királyi sírlelet-együttes a következő darabokból áll: korona, kard, jogar, karperec, sarkantyúpár (csak halotti jelvények, jelképes, csak a sírba tételre készült tárgyak), méreggyűrű, mellkereszt, körmeneti kereszt.¹⁷ A jogart T. Bruder Katalin restaurálta.

A tárgyak restaurálása

III. Béla koronája

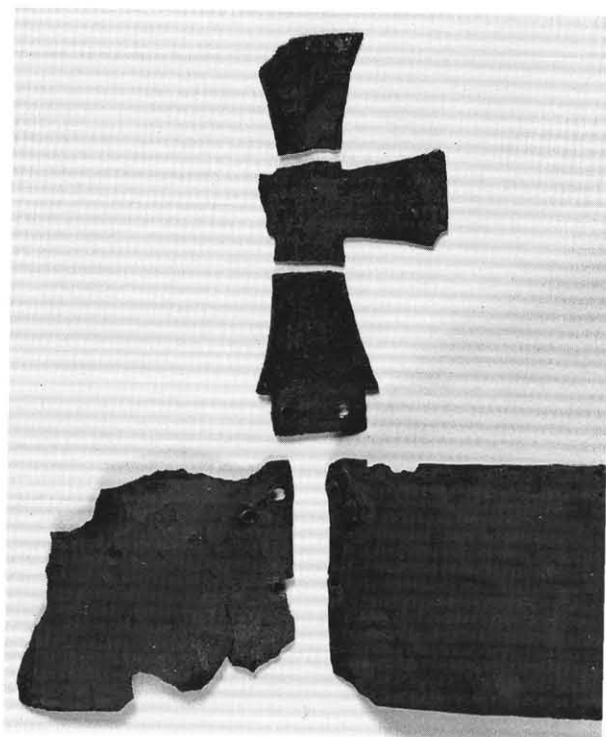
"Fején négy egyenkarú kereszttel ékes, rosz ezüst nyílt koronka" (Érdy János).¹⁸ A III. Béla sírjában talált korona a halotti koronák jellegzetes példája, jól mutatja ezt díszítetlensége, "szögletesre" sikerült, hevenyészett kivitele, aranyozatlansága, és az, hogy "csak ezüsből" készült. Zárt pántkorona, négy egyenlő, kifelé szélesedő szárú, Mária-kereszttel, melyeket téglány alakú alsó szélüknél két – két laposfejű szegeccsel rögzítettek az abroncsra. A pánt körré hajlított lemezének egymásra lapolódó két végét három szintén laposra kalapált fejű szegecs fogja össze. Az egész tehát egyszerű lemezmunka. A keresztek szárainak találkozásánál a vágóeszköz túlszaladásának nyomai jól láthatók (5. kép). A sietve dolgozó ötvösnek vagy ideje nem volt eltüntetni, vagy nem is tartotta fontosnak. Anyagát a vonatkozó irodalom "rosszezüst"-nek mondja. Ellentmond ennek, hogy már Loczka József múzeumi vegyész megállapította 1898-ban, hogy a korona anyaga sok ezüstöt és kevés rezet tartalmaz.¹⁹ Az ő idejében a technika fejlettsége még csak cseppelmezésre adott lehetőséget. A mostani restaurálás alkalmával az elemzést elektronsugaras mikroanalízissel dr. Tóth Attila végezte az MTA Műszaki Fizikai Kutató Intézetében. Ennek alapján dr. Járó Márta múzeumunk vegyésze fémvizsgálati jegyzőkönyvében

¹⁶ Kovács Éva: III. Béla és Antiochiai Anna halotti jelvényei. Művészettörténeti Értesítő 1972. 11. p., Feuermé Tóth Rózsa: V. István király sírja a Margit szigeti Domonkos apácakolostor templomában, Budapest régiségei XXI., 1964. 115-128. pp. táblázat 119. p.

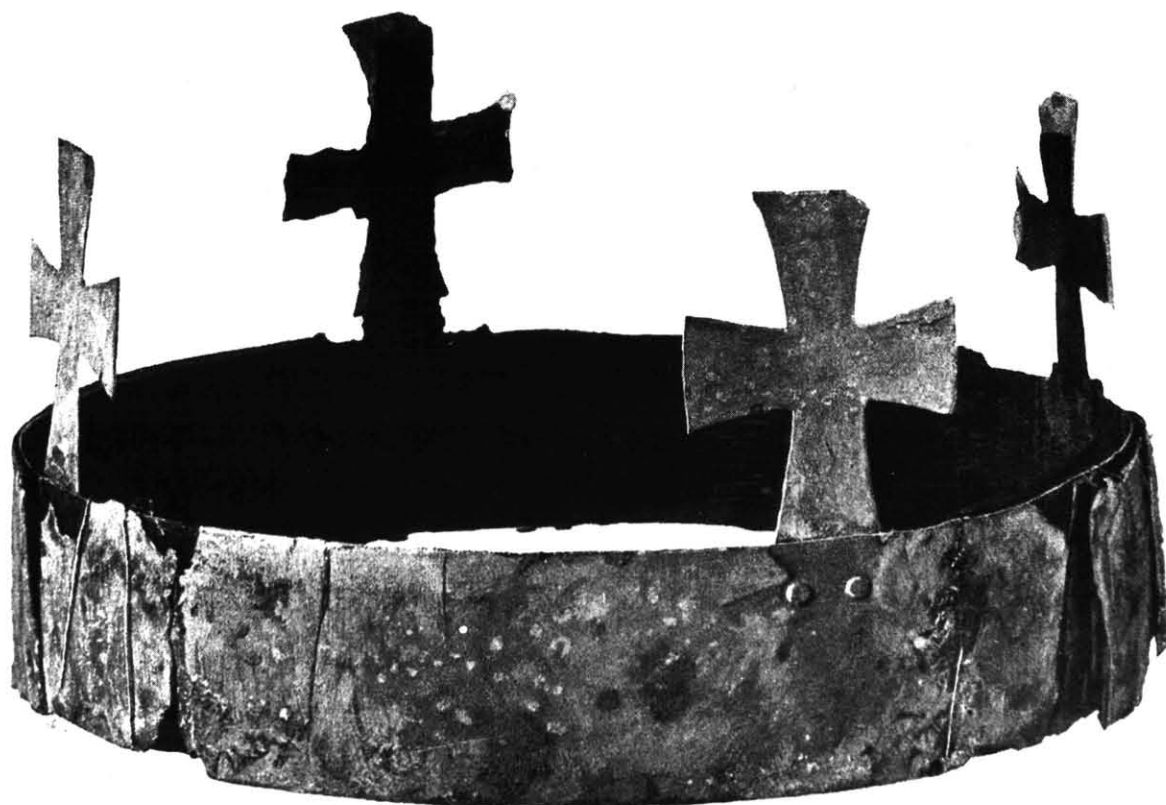
¹⁷ III. Béla halotti ékszereinek leltári számai: korona – 64/1848. 2.b., g., jogar 64/1848. 2.h., kard 64/1848. 2.i., sarkantyúpár 64/1848. 2.k.

¹⁸ u. a. mint az 1. jegyzet

¹⁹ Czobor im. 207. p.

5. kép

6. kép

leszögezi, hogy 98% ezüst mellett kb. 2% rezet tartalmaz a lelet anyaga.²⁰ "Rosszezüst" megnevezéssel azonban az 500 alatti (50% ezüsttartalom alatti) "balkáni" ezüstöt jelölik.

A zárt pántkoronát 1848-ban egészben emelték ki a sírból, mint ez jól látható Varsányi mérnöknek a feltáráskor készült eredeti sírrajzán.²¹ Az ugyancsak Varsányi által készített, 1854-ben közzétett rajzon a keresztek eredeti helyükön vannak, de a pántot már két darabban kisebb csorbakkal látjuk.²² 1864-ben már két kereszt is le van törve.²³ Klösz György 1876-ban készült fényképén a több darabra tört pánt vasabroncsra erősítve látszik; az egyetlen eredeti állapotában és helyén megmaradt keresztén kívül kettőt foltozva, míg a negyediket másodlagosan felerősítve látjuk.²⁴ Az 1898-as újratemetés előtt készült rajzon számos apró darabra törve és feldrótozva ábrázolják a koronát.²⁵ Ebben a vaslemezzel alábélelt állapotában került elő 1967-ben (6. kép).

²⁰ Járó Márta: Fémvizsgálati jegyzőkönyv, MNM 1997. március 6.

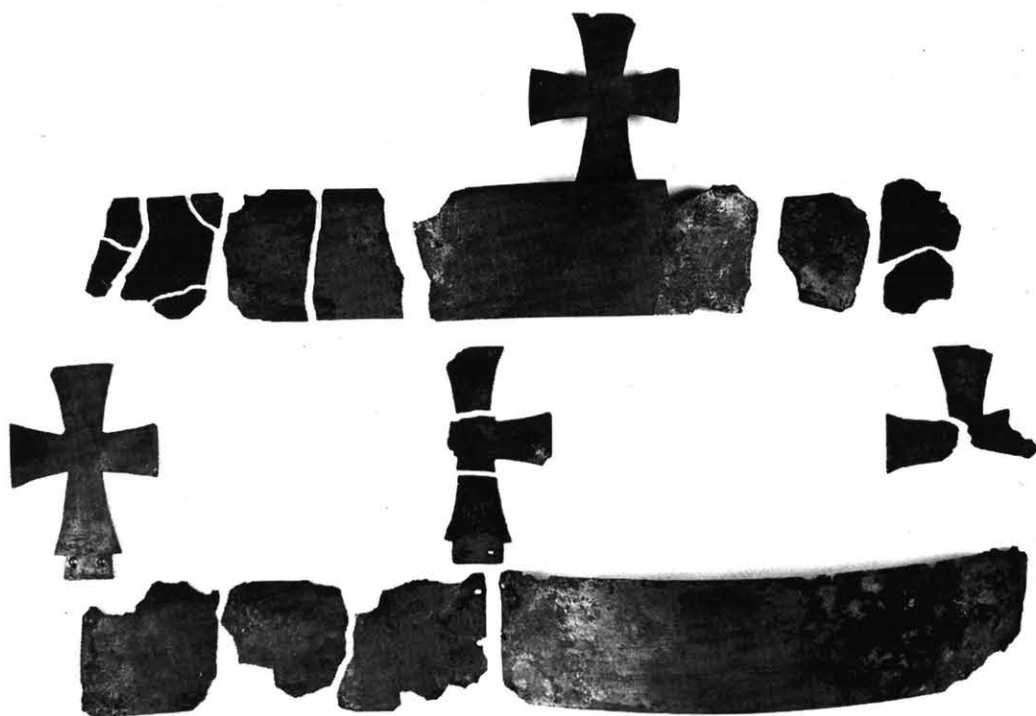
²¹ Varsányi János mérnök eredeti sírrajza, (MNM Adattár Érdy [Luczenbacher] János hagyaték)

²² Érdy János III. Béla király és nejeének Székes-feherváron talált síremlékei; In: Kubinyi Ágoston – Vachot Imre: Magyarország és Erdély képekben II. Pest 1854. 42-48. pp. 43 lap utáni kép

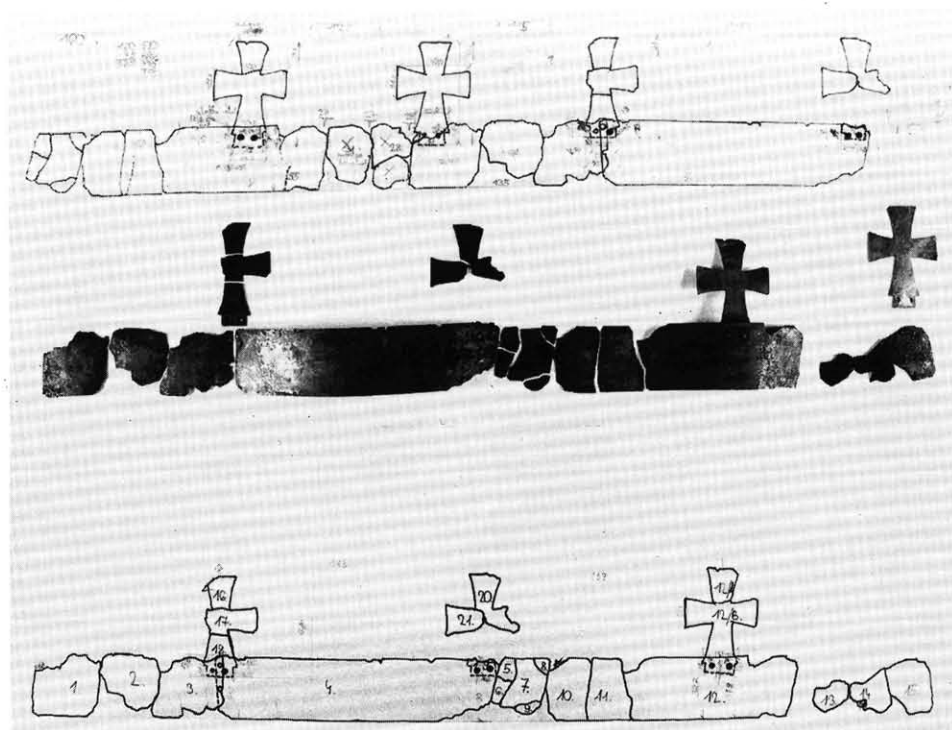
²³ Henszlmann Imre: A székesfehervári ásatások eredménye, Pest, 1864. 207. p. Ugyanazt a képet közli: Illutrierter Führer in der Münz – und Alterhumsabthaeilung des Ungarischen National-Museum, Budapest, 1873. 53.p.

²⁴ Klösz György fényképei: A Nemzeti Múzeum nevezetesebb műkincsei, Pest, 1876

²⁵ Czobor im. 208. p.

7. kép

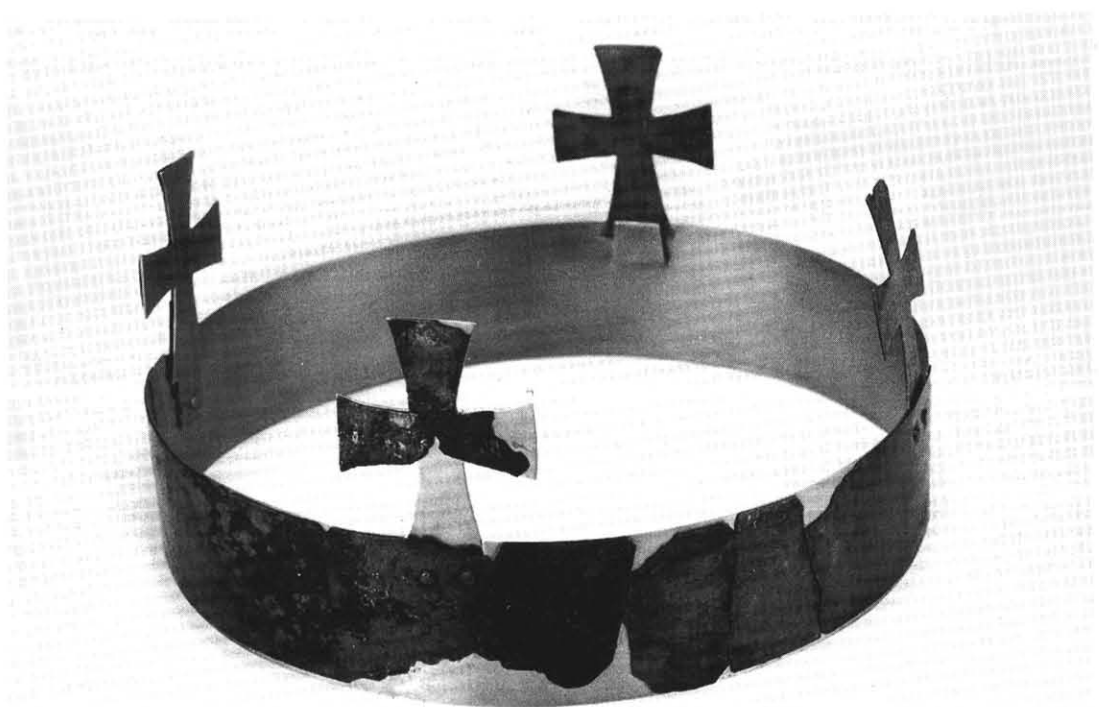

8. kép

Az akkor készült fényképen jól látható, milyen károsodást szenvedtek a töredékek a vas és az ezüst elektródpotenciál különbsége miatt hogyan borította azokat hólyagos vaskorrózió – melynek nyomai máig sem voltak teljesen eltüntethetők. Megfigyelhető az is, hogy mennyire nem a pontos helyükön voltak a töredékek. A vasrozsdából való kibontás nehéz és kényes műveletét és a rekonstrukció elkészítését 1967-ben Báthy Géza és Szabó László restaurátorok végezték el. A Báthy – Szabó féle ideiglenesnek²⁶ szánt rekonstrukció nem a korona eredeti méretét adta vissza. A legsúlyosabb sérülés 1898-ban, közvetlenül a sírba helyezés (október 21.) előtt érthette a koronát. Erre lehet következtetni abból, hogy a szintén 1898-ban, de októbert megelőzően készült másolat korona az eredeti, valós méretet őrzi. Erre utal az 1898. február 14-én kelt átvételi elismervény rajza is, amely a későbbihez képest aránylag ép állapotúnak mutatja e halotti jelvényt. A múlt század végén a darabjaira hullott királyi koronát feltehetően a királynéi korona külső kerületével közel egyező méretű abroncsra erősíthették, talán az ekkor már meglévő hiányok miatt. Ezt a méretet követte az 1967-es rekonstrukció. A királyné pántkoronájának külső kerülete 595 mm, a királyi korona Báthy – Szabó féle rekonstrukciójának kerülete 590 mm. A néhány mm-es eltérés elhanyagolható az erősen deformálódott töredékek vastagsága szerinti helyisége miatt. A királyi korona eredeti kerületét Czobor Béla 670 mm-ben adja meg,²⁷ ugyanilyen méretű az 1898-ban készült másolat korona is. Az 1996-os rekonstrukció alkalmával leválasztottam az előző rekonstrukció pántjáról a korona töredékeit (7. kép), ezeket törésfelületüknek megfelelően egymáshoz illesztve (8. kép) a következőket tapasztaltam: A pántvégek szegecslyukai egymásra helyezve tökéletesen egybesimultak, így kijelölődött az egyik kereszt (III.) eredeti helye. Mivel a IV. számú kereszt alsó töredéke és a I. számú kereszt az eredeti helyén az eredeti szegecseléssel maradt meg, ezután már két kereszt-közötti távolságot is lemérhettem. A III. és IV. közötti táv: 175 mm; a IV. és az első között 157 mm. (Ezen adatokat a kereszttalpak középpontjától mértem.) E két hossz méret együtt a pánt kerületének felét adja, és közelítő pontossággal megegyezik a korona kerületének várt méretével. A különálló kereszt helye a pántvégeken lévő egésztől (III.) és az eredeti szegecselésű egésztől (I:) egyaránt a maradék távolság fele: 169 mm. Már ezzel bebizonyosodott, hogy az 1967-es 590 mm kerületű rekonstrukció nem a valóságos méretet tükrözi. Ráadásul a pánttöredékek összefüggő sorából 3, oda nem illő töredéket ki is kellett emelnem. E három töredék (9, 10, 11) csak egymáshoz illeszkedik, fekvésük iránya is más, mint a korábbi elhelyezésnél. Ezek úszódarabokként kerültek az új alapra, az összefüggő töredéksor össze nem érő két vége közé. Az 1967-es (690 mm) és a mostani 670 mm új abroncs között tehát jelentős, 80 mm különbség van. Az eredeti darabokból álló folyamatos töredéksor rövidebb lett a kiemelt darabokkal, az új pánt pedig hosszabb az előzőnél; az így keletkezett üres területet majdnem egészében befedik az úszódarabok. Kicsiny felületen hiányoznak az eredeti töredékek, és a meglévők is ezen a részen vannak a legrosszabb állapotban, úgyannyira, hogy itt külön japánpapír alábélelést is kellett alkalmaznom. E töredékeknél, valamint az 1., 2., 3., 4., 5. számú töredékeknél fel kellett adnom a visszafordíthatóság követelményét: Araldite rapid epoxi gyantával két blokkot állítottam össze. Tettem ezt azért, mert a darabok állapota nem tette lehetővé további illesztgetésüket, sőt önállóan legkisebb nyomásra is a szétporlás veszélye fenyegette őket. E két szakasz körüli helyre támaszkodhatott a sírban nyugvó király feje; itt volt a legközvetlenebb a fém érintkezése szerves anyagokkal, ahol ezen anyagok bomlásakor legintenzívebb volt a korrózió: a fém pánt a későbbi fizikai hatásoknak

²⁶ Kovács, Éva: Die Grabinsignien Béla III. und Annas von Antiochien. In: *Acta Historiae Artium* XV. (1969) 9-10. p.

²⁷ Czobor im. 208. p.

9. kép

itt volt a legkevésbé ellenálló. A korona szokatlanul nagynak tűnő méretét nem csak III. Béla robosztus termete, hatalmas koponyája indokolta, hanem a valószínűsíthető tény is, hogy az ilyen fejdíszeket valamilyen sapkaszerű készítményre erősítették, ahogy a valószínű koronákat is hordhatták. Ilyet láthatunk a magyar szent koronán I. Géza király képén²⁸, a Bourgos-i királysírok leletei között²⁹, és mint amilyen az orosz cári korona prémsapkája.

A rekonstrukció eredeti darabokat tartó pántjának anyagát már az 1967-es bizottsági feljegyzés is jó minőségű ezüstben határozta meg.³⁰ Akkor is, s most én is 940-es tisztaságú ezüstlemez használtunk, az új szegecs is ugyanebből az anyagból készültek. E lemezek vastagsága az eredeti darabokon mérhető: 0,5 mm-rel egyezett meg. Az eredeti töredékek szélessége 43,5 – 44,5 mm között változik. Az új pánt szélességét 45 mm-ben határoztam meg, így mindenütt néhány tizedmilliméterrel túl ér az eredeti darabokon – nem fordulhat elő, hogy a szerkezet súlyát eredeti töredék hordja. A szalag hossza adva volt (670 mm), erre mér ráhagytam 5 millimétert, a körre hajtott lemez két végének átlapolásához. Ugyanilyen lemezből készült a III. és IV. kereszt alapja is; a Szabó László által 1967-ben készítettet használtam fel. Papírmoddellen bejelöltem az ezüstszalagon a kereszt helyét. Ennek alapján a kereszt rögzítésre szolgáló talpa szélességének és magasságának megfelelően bevágásokat készítettem. Az így nyert kis négyszögeket beljebb hajtottam úgy, hogy a kereszt vastagságát e hajtas fölvegye, és a beljebb hajtott lemezdarab hátulról megtámassza a keresztet. Erre a műveletre a III. és IV. számú kereszt esetében volt szükség, ahol a töredékeket tartó kereszt-alap vastagságával és súlyával is számolnom kellett. az I. és II. számú, egészében megmaradt keresztnél teljesen kivágtam a kereszt talpának helyét. Ezután behajtottam az abroncs szalagjának egyik végét úgy, hogy a másik végének vastagságát fölvegye és külső felületük egy síkba kerüljön. Kifűrtam a három darab 2 mm-es szegecs helyét, és összeszegeztem a pántvégeket. Az így elkészített korona-alapot homokfűvással enyhén érdessé tettem, majd finom acélkefével fényt adtam neki.

Az eredeti töredékekről acetonnal leoldottam a régi konzerválás rétegét, majd gyenge mechanikus tisztításnak vettem alá a szükséges helyeken. Állapotuk miatt mindegy egyéb beavatkozást – különösen a vegyszeres kezelést – veszélyesnek tartottam volna.

Az elkészült korona-rekonstrukció (9. kép) konzerválását Paraloid B-72 és Mowilith keverékének aceton–toluol–xilolos oldatával végeztem.

A korona méretei:

A pánt méretei: lemezzvastagsága: 5,5 mm

lemezszeressége: 43-44,5 mm

átmérője: 213 mm

kerülete: 670 mm

A kereszt méretei: teljes nagyság Szeresség

I. 71,25 mm 49,4 mm

II. 71,50 mm 49,0 mm

III. 68,00 mm 49,2 mm

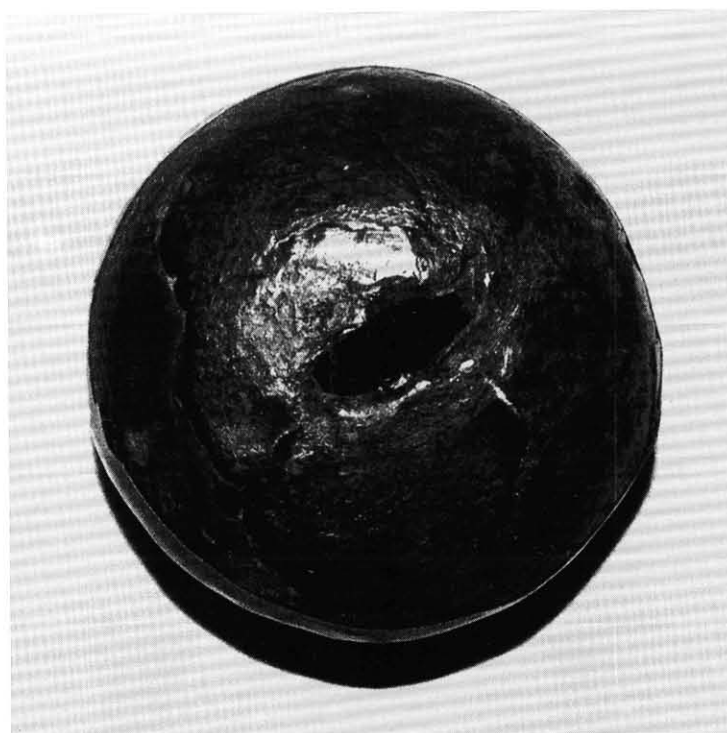
IV. 70,00 mm 49,0 mm

A korona magassága a keresztel: 105 mm

²⁸ Kovács Éva – Lovag Zsuzsa: A magyar koronázási jelvények, Budapest, 1980. 42. p. "....és Géza király képén" 13. kép

²⁹ Kovács Éva szíves szóbeli közlése

³⁰ Lsd. 11. sz. jegyzet

10. a., b. kép

10. c. kép

A kard (10. kép)

"Bal oldalán rossz ezüst kétélű kardikó" (Érdy János).³¹

Rövid, kétélű, egyenes kard. Szintén a hatalmi jelvénynek egyszerű alapformákból álló, a halotti szertartásra készült mása. A pengét a markolattal egy darabból kovácsolták. Anyaga a koronáéval megegyező ezüst.

Enyhén hajló csúcsívben záródó pengéje soha nem volt kiélezve. Hegye felé vékonyodó lemezének végét már a múlt században is töröttnek írják le, hozzám már kisebb hiányokkal, apró darabokban került.

Araldite rapiddal japánpapírra ragasztva a töredékeket, egy 10 cm-es blokkot állítottam össze, melyet még egy japánpapír alálapolással egészben ragasztottam a penge törésfelületéhez. Ezután formáztam meg a szükséges kiegészítéseket földfestékekkel színezett Duracril gyantából.

Markolatgombján (pomellum) teljesen keresztülment a hegyes végű markolat, amelyet felül elszegecseltek. Ezt a 0,5 mm vastagságú lemezből domborított gömböt helyéről leesve, darabokban kaptam kézhez. Épen maradt nagyobbik felére japánpapír félgömb vázat építettem, ezen ragasztottam helyükre Araldite rapiddal a töredéket, tetején a hiányzó kis részt nem kiegészítve. Így a már kész gömböt húztam a markolat végére, és csak ezután egészítettem ki a tetején a szegecselés alatt hiányzó részt, ez egyúttal rögzítését is biztosította.

Az egész kardot csak enyhe mechanikus tisztításnak vethettem alá. A koronával azonos módon konzerváltam. PVB acetonos oldatával visszragasztottam 1967-ben készült plexi alapjára. A kard keresztvasa még a múlt század végi újratemetés előtt elveszett. Rekonstrukcióját Szabó László ötvös-restaurátor készítette 1967-ben: ezüst lemezből hengeres csövet hajlított, két végén kör alakú lemezzel lezárva. Ez a forma nagyjából azonos a múlt század végi másolat-kard keresztvasával. A keresztvas közepét hátoldalán fecskefarok-szerű két végződésével kivágta, a markolat legnagyobb szélességének megfelelően. E szellemes megoldással szabadon a

³¹ Lsd. 1. sz. jegyzet

helyére tehető a trapéz alakú markolatra a keresztvas, s ott az szilárdan felfekszik. Különféle múlt századi ábrázolásokon³² a keresztvas rombusz keresztmetszetűnek látszik, közepén U alakú kiszögelléssel, a markolat aljának teljes szélességében, kb. 10 mm mélységben (11. kép). Ez kiemelkedő rész lehetett az ellenző imitációja, de készülhetett a markolat esetleges borítása miatt is. A keresztvasnak ez az általam feltételezett formája biztonsággal nem rekonstruálható.

A kard méretei:

A penge méretei: Hossza: 385 mm

Szélessége: 53-43 mm

Lemezvastagsága: 1,3-1 mm

A markolat méretei: Teljes hossza: 150 mm

Szélessége: 18,7-12,5 mm

Lemezvastagsága: 1,7-1,5 mm

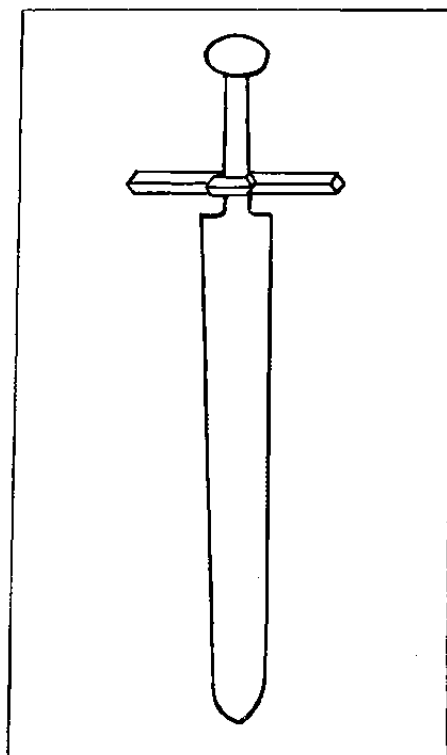
A markolatgomb méretei: Átmérője: 41x24 mm

Lemezvastagsága: 0,5 mm

A keresztvas méretei: Hossza: 165 mm

(rekonstrukció) Átmérője: 12 mm

A kard teljes hossza: 535 mm

11. kép

Mellkereszt (enkolpion) (12. kép)

A négy egyenlő karéjos, virágra emlékeztető alakú, ereklyetartó mellkereszt ezüstből készült, feltehetően bizánci munka.

A kereszt középső, kör alakú részét és a négy karéjt színes rekeszománcos betétek díszítették, amelyek közül csak az előlap karéjainak betétdíszei maradtak meg. A mellkereszt ezüst láncra függött, amely az 1898-as átvételi elismervény szerint 18 darabra esett szét. A láncot az erősen korrodált töredékekből Szabó László restaurálta. A régi konzerválás eltávolítása után enyhe mechanikus tisztításnak vettem alá, így újra láthatóvá váltak a tűzaranyozás nyomai. Törött függesztőkarikáját japánpapír megerősítéssel, epoxigyantával ragasztottam össze. Konzerválása a többi tárgyével megegyező módon történt.

A mellkereszt mérete: 80x67 mm

³² Illustrierter Führer in der Münz- und Alterthumsabtheilung des Ungarischen national-Museums, Budapest, 1873. 53. p. 190. kép

Henszlmann Imre: Magyarország ó-keresztény, román és átmenet stílus műemlékeinek rövid ismertetése, Budapest, 1876. 57. oldal. 75. kép

Térítvény MNM. KKO. 269/1898

12. kép

Karperec (13. kép)

Vékony ezüstlemezből kovácsolt díszítetlen pánt, melynek két végén négy-négy lyuk található; ezeken keresztül dróttal vagy zsinórral fűzhatték össze. 1848-ban viszonylag ép állapotban, egészben került elő, mára töredékeiben alig több, mint a fele van meg. Sorsa nagyjából azonos a koronáéval. Rekonstrukciója is hasonlóan készült, ezüstpánt alapját 1967-ben készítették a múlt századi vasabroncs helyett. Munkám során a töredékeket leválasztottam, a 10 mm-nél kisebb darabokat Araldite rapid gyantával japánpapírra egy blokká ragasztottam. Ezek állapota egyébként nem tette lehetővé bármilyen további kezelésüket. Gyenge mechanikus tisztítás után a karperec töredékeit acetonos PVB-vel a pánton a helyükre ragasztottam. A pántalap a koronáéval azonos felületkezelést kapott.

Konzerválása a fentiekben leírt módon történt.

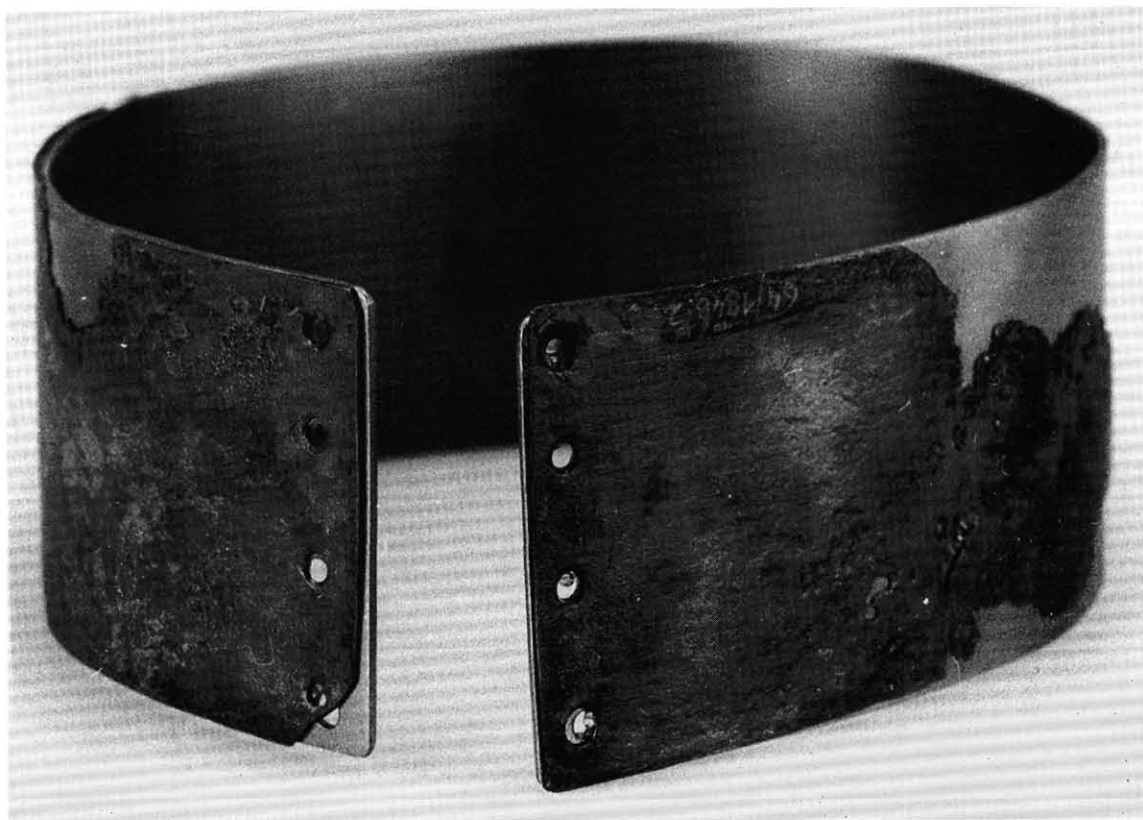
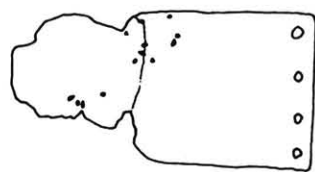
A karperec méretei:

A pánt hossza: 260 mm

szélessége: 35 mm

lemezvastagsága: 0,5 mm

A karperec átmérője: 84x72 mm

13. kép

A sarkantyúpár

Jó minőségű ezüsből készült. Lemezből kovácsolt, hullámosan hajlított szárainak két vége visszahajtott, elől egy – egy csepp alakú, hegyes gombbal. Csak újrakonzerválásukat végeztem, a fentiek szerint.

A sarkantyúpár méretei:

Hossza: 103 m

Anna királyné koronája

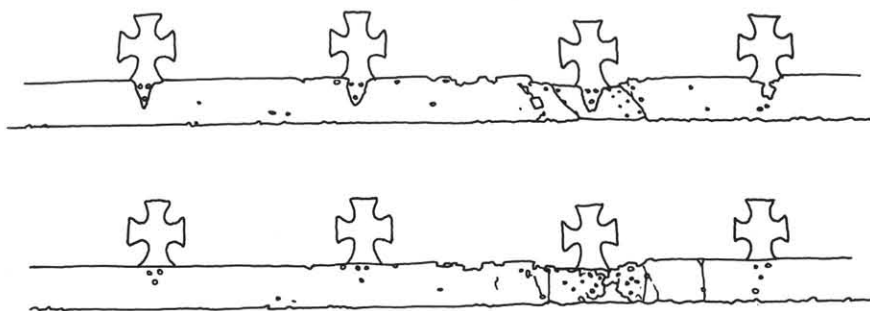
"Arannyal futtatott négy egyenkarú kereszttel ékes, nyílt sárgaréz koronka" (Érdy János).³³ Az Antiochiai Anna sírjában talált korona szintén halotti ékszer. Zárt pántkorona, négy egyenlő, kifelé szélesedő szárú ékszer. Zárt pántkorona, négy egyenlő, kifelé szélesedő szárú, a szárak közt karéjosan ívelt kereszttel (14. kép). A pánt és a keresztek lemezeinek anyaga aranyozott ezüst. Már Loczka József 1898-as vizsgálata kimutatta, hogy az ezüst III. Béla koronájával megegyező finomságú, és rajta századmilliméterben mérhető, vastagnak mondható, igen jó minőségű tüziaranyozás van. A pánt körre hajlított lemezének összeérő végei ma már nincsenek meg. A keresztek V lakú talpát a belső oldalon három-három félgömbfejű szegeccsel rögzítették a pánthoz. A korona kiterített rajzán (15. kép) jól látható a keresztek rögzítése és a károsodás foka – különösen a 2. számú keresztnél. Feltehetően ez a rész nyugodott a tarkó alatt. A korona ma már merev, oválisra deformálódott lemezének ez az egyik rövidebb oldala. A szegecsek közül ma egyik sem eredeti, a XII. századiak közül csak két szegecs feje van meg.

Varsányi János korabeli rajza (16. kép) bizonyítja, hogy a koronát 1848-ban egészben emelték ki, Érdy is így leltározta be 1848. december 3-án. 1853-ban ugyanezt a rajzot közlik (1. 21. jegyzet).

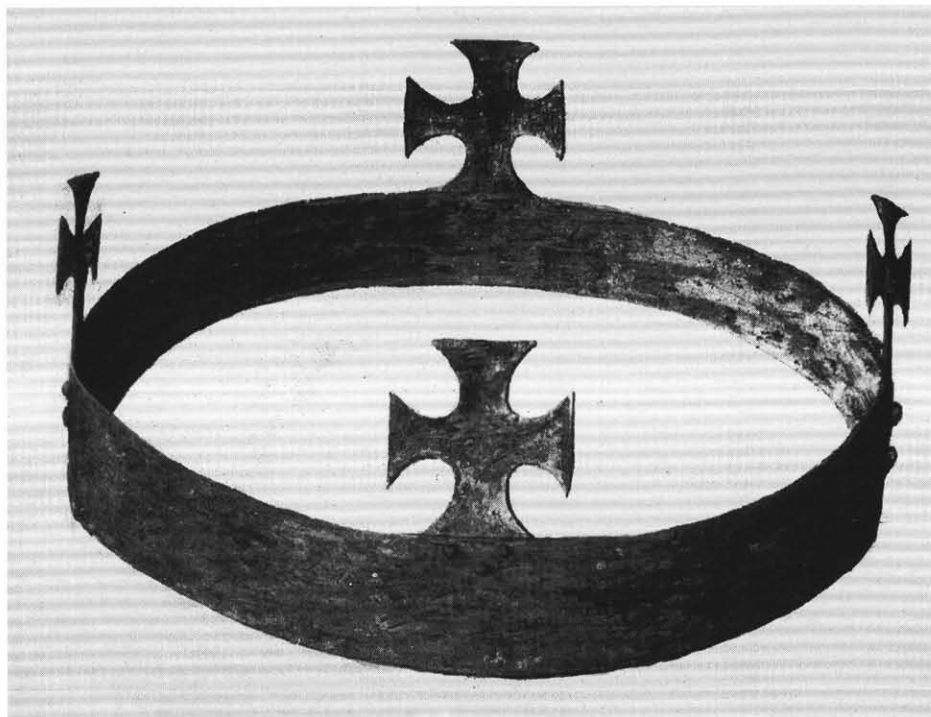

14. kép

³³ Érdy János bejegyzése... i. m. (1. jegyzet) 67. lap, 64. tétel

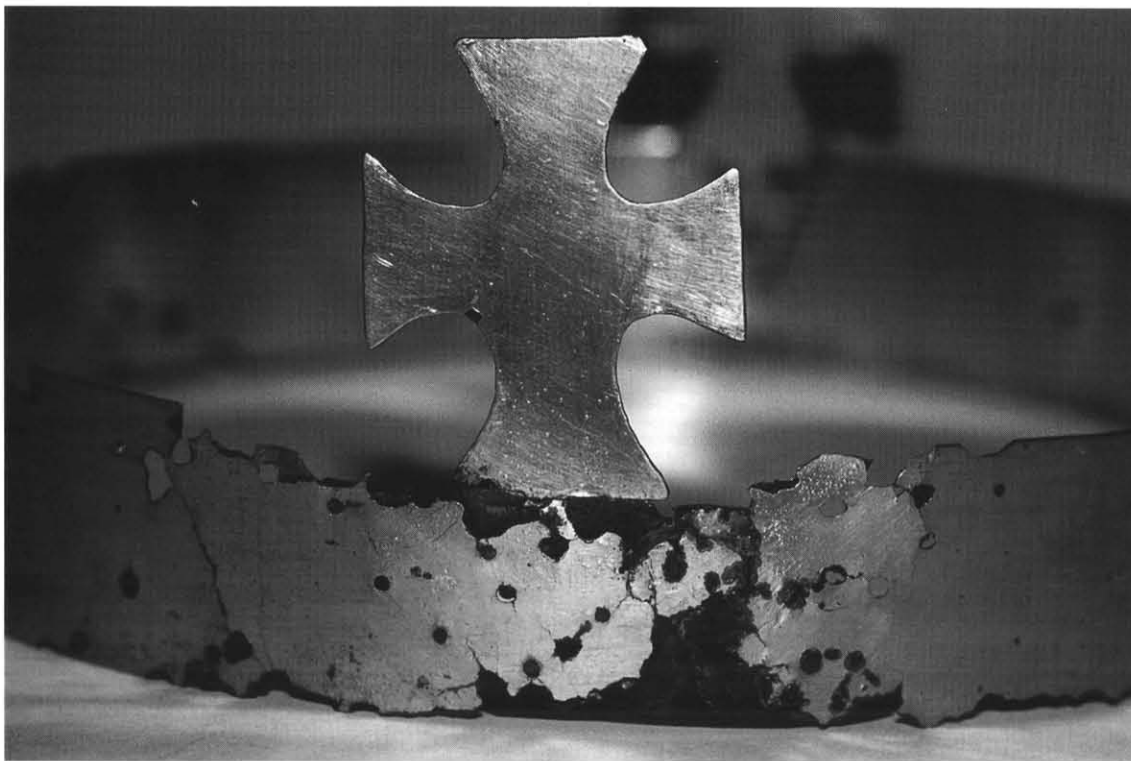
15. kép

16. kép

Henszlmann Imre 1864-es művében már sérülten látjuk a pántot, két keresztet pedig leesve (1. 22. jegyzet). Ugyanezt ábrázolja az 1873-as múzeumi vezető (1. 22. jegyzet). Ezután készülhetett az a múlt századi kiegészítés, amit az 1967-es restaurálás során is tiszteletben tartottak és érintetlenül meghagyták (17. kép). Az Ötvösmű Kiállításra 1884-ben a koronát már "jó állapotú"-ként adták kölcsön (1. 5. jegyzet). Ezt az állapotot látjuk Czobor 1898-as kiterített rajzán.³⁴ Az első restaurálás során mind a négy keresztet újraszereztek, és ekkor kapta a pánt patinázott vörösréz megerősítését a leginkább roncsolódott, hiányos részen (18. kép). A kereszték távolságainak eltéréséből arra lehet következtetni, hogy itt az abroncsból egy darab hiányzik. Erre utal az is, hogy a kiegészítő fémet a forrasztásnál erősebbnek vélt sűrű szegecseléssel (12 db, a lemez

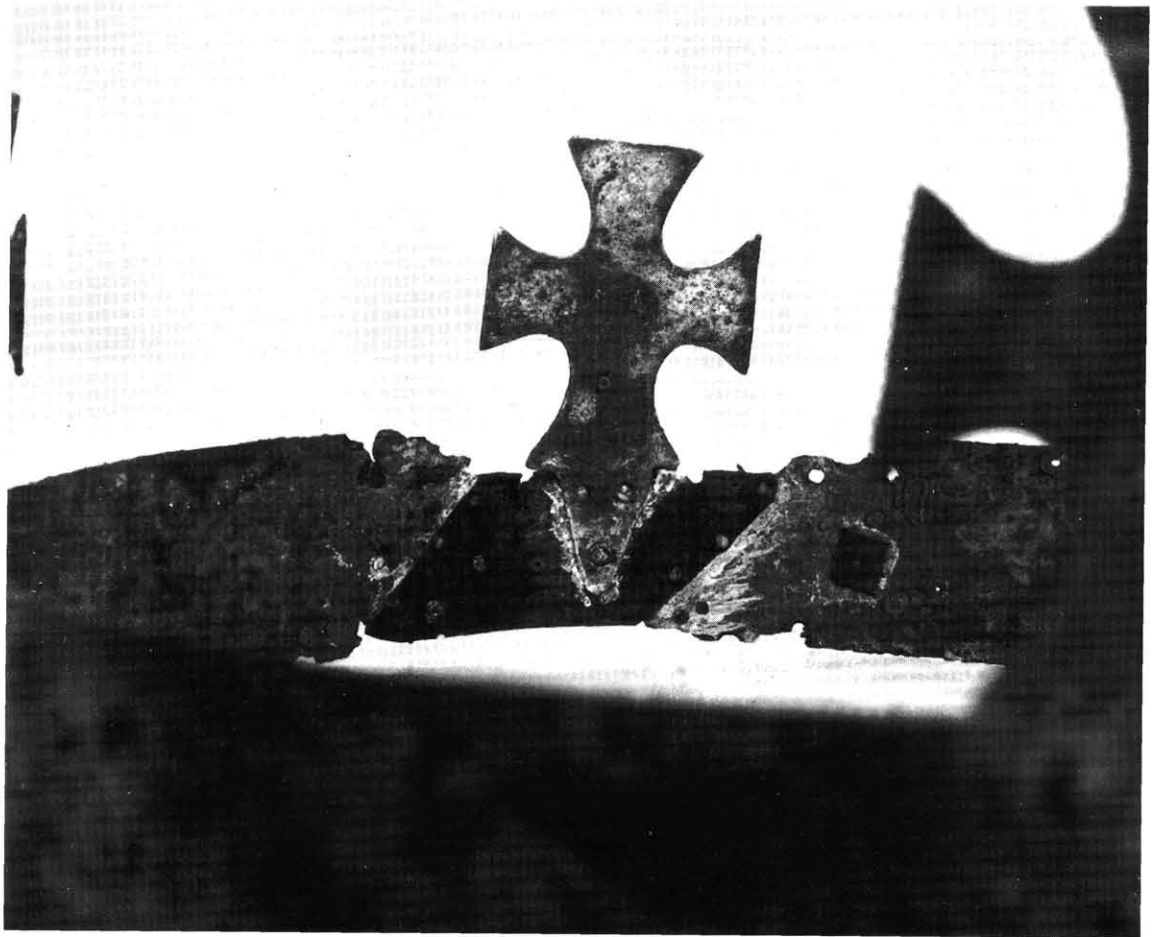
³⁴ Czobor i.m. 216. p.

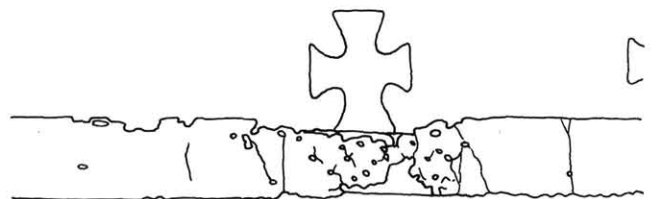
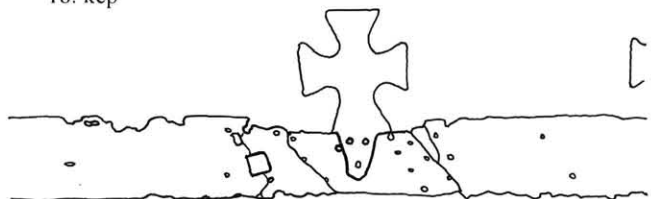
17. kép

síkjába simuló vékony vörösréz szegecs) rögzítették, egymáshoz húzva ezzel a pánt eltávolodott végét (19. kép). A kiegészítésre azért is volt szükség, mert ezen a helyen a korrózió által keltett lyukak már egymásba érnek. A egész tárgyon láthatók ilyen lyukak, amelyeknek peremét gyűrűszerűen feketés ezüstsulfid övezi. Az ezüst korróziója átüt a tűziaranyozáson, mivel az erősen porózus, ezért nem védőbevonat, csak dekoráció. Ilyen korrózió-lyukakat használtak fel az alálapolás szegecseléséhez. A 3. sz. kereszttől balra az egyik legnagyobb korrózió-lyuk melletti, töréssel fenyegető repedést cines forrasztással rögzített, egy négyzetcentiméteres vörösréz lemezel lapolták alá. A keresztek rajzait egymásra helyezve szembetűnő, mennyire azonosak, még szabálytalanságaikban is, ez azt mutatja, hogy sablonnal körülrajzolva vágták ki őket. A forrasztással felszereltek bizonyosan a múlt századi restauráláskor kerültek a helyükre (3., 4. sz. kereszt).

Az 1967. évi restaurálás során az 1. és 2. sz. keresztet kellett újra rögzíteni, ez már ragasztógyantával történt. Ekkor került az egyetlen eredeti helyén lévő 1. sz. kereszt elé, a korona külső oldalára a két megmaradt XII. századi szegecsfej. A harmadik szegecsfejet és mindhárom szegecsszárat műanyaggal pótolta Báthy Géza. A 3. sz. kereszt a múlt századi kiegészítésre van forrasztva. Ezen a helyen csak korrózió-lyukak láthatók a pánton, egyik sem tűnik – a máshol szabályosan elhelyezkedő – eredeti szegecslyuknak. Ebből is arra következtethetünk, hogy a pántot megrövidítették.

18. kép

19. kép

Anna királyné koronájának, gyűrűjének és ruhamaradványainak másolata is elkészült 1898-ban. Ezek közül csak a korona másolata van meg a Nemzeti Múzeumban. A gyűrű és a textilmaradványok másolatainak elkészültét csak az 1898. december 3-i leltárkönyvi bejegyzés támasztja, mint "a koronázási templom építési bizottságának hivatalos küldeményét."

A korona méretei:

A pánt méretei: lemezvastagsága: 0,5 mm

lemezszélessége: 31-31,5 mm

átmérője: 180-195 mm

kerülete: 592 mm

a keresztek méretei: teljes magasság szélesség

1. 65 mm 40, 9 mm

2. 64 mm 40 mm

3. 65,5 mm 39,4 mm

4. 59,6 mm 40 mm

A korona magassága a keresztekkel: 780 mm

A kiegészítő vörösréz lemez vastagsága 0,4 mm

szélessége 25 mm

hossza 65 mm

Leltári száma: 61.1848.1.

Irodalom

STERNER – Rainer László

1929 Az ezüst ötvözetek, Budapest

HEBING, Cornelius

1997 Aranyozás és bronzozás, Balassi Kiadó – Magyar Képzőművészeti Főiskola Budapest

GILLEMOT László

1952 Metallográfia és anyagvizsgálat, Tankönyvkiadó Budapest

ALBERT Péter Pál

1966 Tűzzománcozás, Műszaki Könyvkiadó Budapest

KISS László

1980 Az elektrokémiai fémoldódás kinetikája, Akadémiai Kiadó Budapest

THEOPHYLUS Presbyter

1986 A különféle művességekről, Műszaki Könyvkiadó Budapest

LOSONCI Iván – PETŐ Csaba – TIHANYI Kálmán

1982 Galvanotechnikai zsebkönyv, Műszaki Könyvkiadó Budapest

Pallai Sándor nemesfémipari Zsebkönyv, Műszaki Könyvkiadó Budapest, 1987.

KOVÁCS Éva

1974 Árpád-kori ötvösség, Corvina Kiadó Budapest

JÁRÓ Márta

1980 Fémtan restaurátoroknak, Magyar Képzőművészeti Főiskola Budapest

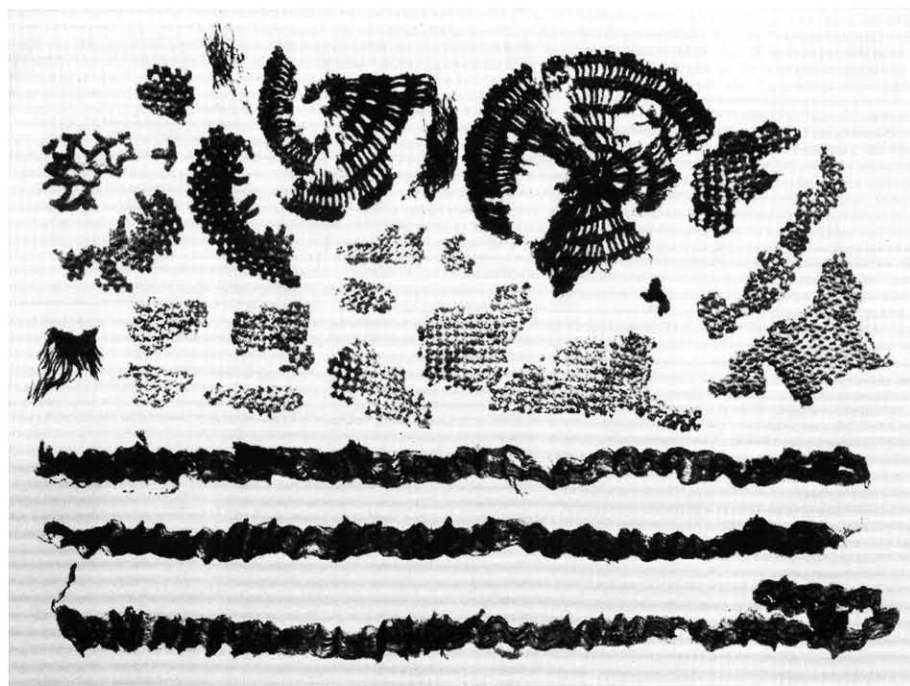
- ZORKÓCZY Béla
1990 Metallográfia és anyagvizsgálat, Tankönyvkiadó Budapest
- RIEDERER, Josef
1984 Műkincsekről vegyész-szemmel, Műszaki Könyvkiadó Budapest
- PALLAI Sándor
1983 Ötvösség, nemesfémipar, divatékszer készítés, Műszaki Könyvkiadó Budapest
- LOVAG Zsuzsa
1979 A középkori bronzművesség emlékei Magyarországon, Corvina Budapest
- SÉD Gábor
1979 Régészeti eredetű fémtárgyak tisztítása, konzerválása, MRMK Budapest
- CRONIN, Janey M.
1996 Régészeti leletek konzerválásának alapjai, MNM Budapest
- OBERFRANK Ferenc
1986 Az aranyművesség története, Műszaki Könyvkiadó Budapest
- KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc – MAROSI Ernő
1981 III. Béla emlékezete, Európa Kiadó Budapest
- M. TAKÁCS Marianna
1940 A budavári Mátyás-templom, Budapest
- LUGOSI Ferenc – TEMESVÁRY Ferenc
1988 Kardok, Zrínyi Katonai Kiadó Budapest
- TÓTH Endre – SZELÉNYI Károly
1996 A magyar szent korona, MNM Budapest –F. Szelényi Ház, Veszprém

TEXTILTÖREDÉKEK ANTIOCHIAI ANNA SÍRJÁBÓL

III. Béla és Antiochiai Anna (1153- 1184) érintetlen sírjait 1848.-ban csatornázási munkálatok során fedezték föl a székesfehérvári bazilika romjainak területén. A szabályos ásatásokat Érdy János a MNM. Régiségtárának őre vezette.

A leletek a MNM.-ba kerültek. További sorsuk meglehetősen hányatott. A csontokat a budavári Nagyboldogasszony templomban temették el egymásután három különböző helyre, majd visszakerültek a Nemzeti múzeumba. Végül I. Ferenc József díszes síremléket emeltetett, ahová 1898-ban eltemették a maradványokat, ezúttal a mellékletekkel együtt.¹ A MNM. és a Mátyás templom múzeuma közötti megállapodás alapján 1967 januárjában a sírokat újra felnyitották. A 3. sz. üvegládába helyezett amarántfa dobozban csontok s a királyné fátyolának és aranycsipkéjének maradványai voltak a MM. leltári számával ellátva. (Ltsz: 61.2026.)²

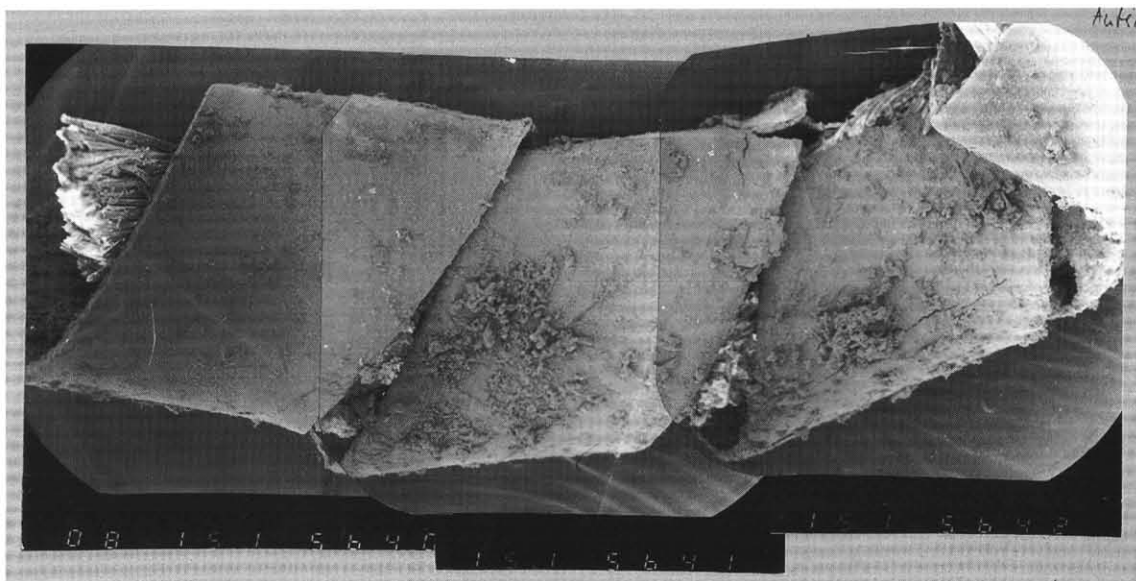
A maradványokat megvizsgálásuk után visszahelyezték, a sírmellékletek pedig konzerválás után a MNM állandó kiállításán kerültek bemutatásra. A csipketöredékek két üveglap közé téve évtizedekig szerepeltek a történeti kiállításon. (1. kép)

1. kép: Textiltöredékek Antiochiai Anna sírjából.

¹ Kovács É.: III. Béla és Antiochiai Anna halotti jelvényei, Művészettörténeti Ért. 1972. 1.sz. 1. l.

² Magyar Nemzeti Múzeum, Adattár, : XIX. 506 \ 1968. [lkt.sz. 863-17-8\67.]

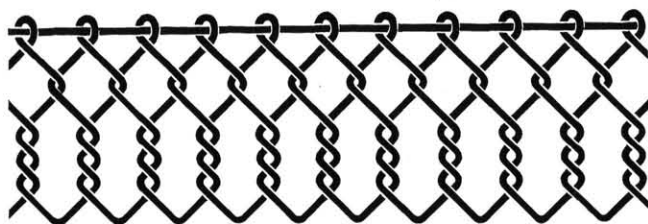
2. kép: A fémszál és a bélfonal 60 és 100 x-os nagyításban.

III. Béla és Antiochiai Anna sírmellékleteit részletesen ismertették már, de a textilekről úgy készítése technikai mint viselettörténeti szempontból kevés említés történt. Érdy a csipkékről mindössze ennyit írt: “aranszövet hamvadékok, a munkások feldúlták, lenyomata ottmaradt a márványon”. (Ugyanis a vörös márvány koporsók alsó lapján ma is jól látható a test bomlástermékeiből kialakult, a test körvonalait mutató lenyomat.) Dr Czobor Béla valamivel részletesebb leírást ad róluk: “Az enyészet több mint 700 év után megkímélte Anna királyné fátyolának, mely selyemből aranyos szálakkal átszőve készült, némi foszlányait, valamint öltözetének aranycsipke maradványait. Ez utóbbi a legegyszerűbb, aranszálakból tűvel varrott u.n. alapmintát tüntet elénk, míg a másik u.n. brüsseli öltésekkel varrott csillagot ábrázol foszlányaiban, s a legdíszesebb geometriailag varrott csillagnak szakadozott maradványait mutatja”.³ MNM. Történeti Kiállításának felújításakor adódott alkalom a két korona restaurálására és a textilek részletesebb vizsgálatára és konzerválásra.⁴ Az üveglap eltávolítása után a csipketöredékeket elég rossz állapotban találtuk. Hiányosak, deformálódtak, több darabra törtek. A fátyol kreppselyem szövete teljesen elenyészett kivéve néhány 1-2 mm-es foszlányt. A fémszálak erősen korrodálódtak s a fém sok helyen kitöredezett, vagy teljesen lekopott. A selyem fonalak ill. selyem bélfonalak öregedése is nagymértékű. A mikroszkópos felvételeken jól látható a selyem elemi rostjainak kiszáradás okozta töredezettsége és a közéjük rakódott szennyeződés. (2. kép)

A két nagyobb rozetta öt-öt és fél cm átmérőjű, duplán vett, aranyozott ezüst fémszálból (leoni fonal) tűcsipke technikával készült. (3., 3/a. kép) A fémszál egyoldalon aranyozott ezüst fémszalag, selyem bélfonalon, sodrata “S”. A fémszál vastagsága 402-409, a fémszalag szélessége 340-390, és a szalag keresztmetszete 12-16. A viszonylag épebben maradt rozetta szélén

³ Dr. Czobor B.: III. Béla magyar király emlékezete, szerk: Forster Gy. Budapest, 1900. 218. l.

⁴ A koronák restaurálását Hutai Gábor M.N.M. restaurátora végezte 1997-ben.

3/a

1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

3. kép: A rozetták és varrásmódjuk.

nal van. A vörös fonal mentén a selyem alapszövet folytatódik. Két sávnál mindkét oldalon, a harmadik sávon csak egy oldalon találtunk belőle néhány mm-nyit. A fémszalag sodrata :”S”. A leghosszabb sávnak mindkét széle szabályos szövött szél, teljes hossza 33 cm. Hullámos felületük inkább arra enged következtetni, hogy a fátyol szélén három egymás feletti sorban helyezkedhettek el. Azt, hogy milyen távolságra egymástól ma már nem lehet megállapítani. Fodrozottságuk abból adódik, hogy a fémszalagok vastagabbak mint az alapszövet selyemfonalai. A selyem fonalak erősen sodrottak, krepp szerűek tehát összezsugorodnak, ezáltal hullámossá téve a fémszálak beszövését. (1. kép)

két öltéssel rögzített, igen kis méretű szövetdarabkát találtunk. A szövetdarabka csekély méretére való tekintettel nem vizsgálható, a varrófonal két ágú “S” sodratú selyem.

Csillagközepű rozetta, négy darabra törve, szintén varrottcsipke technikával készült (4., 4a. kép) Fémszála valamivel vékonyabb mint a másik kettőé, – 350-390 (a vastagsága, 340-380) a szalag szélessége, és a szalag keresztmetszete 12-15. Ugyancsak egyoldalon aranyozott ezüst, selyem bélfonalon, “S” sodrattal.

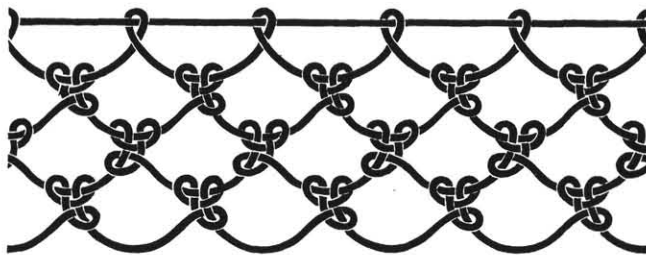
Varrott csipke töredékek, 1-3 cm²-nyi darabok. (5., 5a. kép) Fémszála a két nagyobb rozetta fémszálával azonos.

Fonott paszományok, 2 db. kb. 2 cm hosszúságú, íves formájú lapos paszomány darabka.

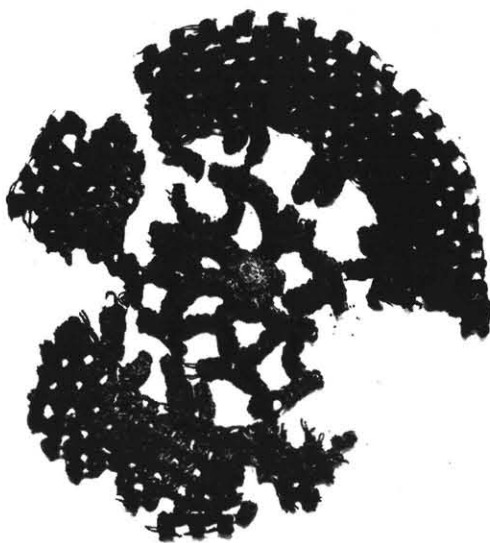
A fátyol ill. szegélyei

Az elektronmikroszkópos vizsgálatok tanulsága szerint a fátyol alapszövege vászonkötésű selyem. Selyemfonalai “Z” sodratúak, lazán szöttek, erősen sodrottak, krepp hatásúak.

A fémszálak szegélyek szöttek, szélességük 0,5 cm s teljes hosszukban fodrozott, hullámos jellegűek. A selyem láncfonalak közé 19 aranyozott ezüst leoni fonalat szöttek vászonkötésben, melynek szélén alul és felül, egymással párhuzamosan, két ágú “S” sodratú vörös selyemfonal van.

4/a

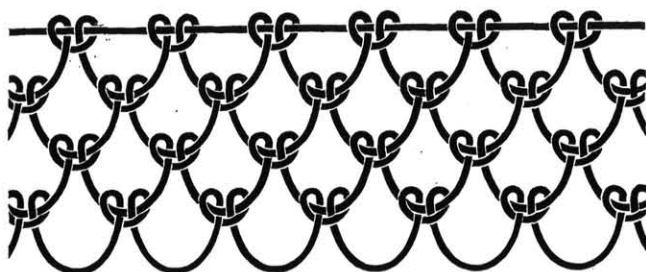

4. kép: A csillagközepű rozetta csipkeöltése.

A királyné sírjából kevés textilmaradvány került elő. Tudjuk, hogy III. Béla és felesége temetése különös gonddal történt. Az akkor valóban használatos összes királyi jelvény megfelelőjét elkészítették erre az alkalomra. A ruhák egykori gazdagságáról – melyek nem halotti ruhák voltak – a királynő sírjában talált aranycsipke foszlányok is tanúskodnak. Ezzel kapcsolatban a finom töredékek mellett egykorú példák is tanúsítják, hogy nem a temetésre készült öltözetekről van szó hanem díszruhákról mint a személyes ékszerek esetében.

Annál különösebb, hogy azokból milyen kevés maradt meg. Elképzelhető, hogy a többi maradvány hasonló sorsra jutott mint azok az egykor aranydíszes textilek, melyek ugyancsak a székesfehérvári bazilika területén lévő királysírból kerültek elő 1839-ben s melyek anyagából beolvasztva gyűrűt készítettek.⁵

⁵ Kovács É. : Kat. Pannonia Regia, Románkori iparművészet II. 36., 211. l. Kovács Éva Wenzel Gusztáv kiadatlan naplójából idézi. Budapest, O.SZ.K., Kézirattár, Quart Hung. 499.

5/a

5. kép: A hajháló részlete és annak készítmódja.

fonták és szalagokkal tekerték körül. A vászonból vagy pamutból készült fátlyat általában lazán leeresztve viselték s szalagokkal, abroncsforma pánttal, koszorúval vagy koronával szorították le. Ez a pánt később egyre szélesebbé válik, kerek, lapos, dobozforma sapkává alakul. Hajukat a század közepe felé már hajhálóba rendezik a fátlyol, fejkendő vagy kalap alatt. A hajháló később egyre inkább önálló feldísszé válik amit ékszerekkel, gyöngyökkel, mesterséges virágokkal, fliterekkel gazdagon kidíszítenek.⁶

A 13. szd.-ban a fejkendő, fátlyak még mindig kedvelt fejdíszek, de finomabb anyagokból készülnek mint korábban, s gazdagon díszítik őket ékszerekkel. A 13. szd.-ban a nők jellegzetes

Feltételezésünk szerint a két nagyobb rozetta ruhadísz lehetett. Ezt látszik alátámasztani a hozzá öltött szövetdarabka és az, hogy párban vannak.

A kisebbik rozetta a paszomány szegéllyel és a csomózott darabkával együtt hajháló, esetleg főkötő része volt.

A három keskeny, hullámos szegély talán a királyné fátlyának vagy amint Kovács Éva feltételezte a temetésnél használt, arctakaró kendőjének fodros szegélye lehetett. Sajnos a csipkékből annyi nem maradt meg, hogy abból akár hajhálót akár főkötőt rekonstruálni lehessen. Mégis úgy gondoljuk – az egykorú ábrázolások és leletek alapján – ,hogy a királyné sírjából előkerült csipketörödékek fonalból kötött főkötő vagy hajháló legkorábbi hazai példája.

A, kötött főkötők eredete a 12.-13. szd.-ban Franciaországban megtalálható hajhálókhoz nyúlik vissza. Ezek varott csipke, rece vagy macrame technikával készültek. Nem lehetett kivételes a különböző technikák egyidejű előfordulása ugyanazon a darabon. Anyaguk arany, ezüst vagy színes selyemfonal. A 12. szd.-ban a férjezett nők fejükön kendőt vagy fátlyat viseltek. Hajukat középen elválasztva kibontva hordták, vagy hosszú copfokba

⁶ Davenport M.: The Book of Costume, Feudal Lords and Kings XIII c. New York, 1948. 151. l.

6. kép: Kapuívmező Krisztus és két donátor alakjával Szentkirályról, 1230 körül. A térdelő nőalak fején „Gebendét”, s hátára hosszan lelógó fátylat visel. Kat. Pannónia Regia I. Románkori kőfaragványok I.-103.kép. 183, 185. l. (Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz: 55.976.)

fejdísz a fejkötőkendő [Gebende, barbette] két részből állt: a keményített vászonból lévő homlokpánt, és az alatta lévő, az áll alatt szorosan áthajtott másik vászonsávból az állszalagból.⁷ (6. kép) Az állszalagok szélessége 10-15 cm között változik. Hosszuk elérhette a 6m-t. Fölötte viselhettek sapkát, koszorút, fogazott szélű koronát. Alatta hajukat hálóba rendezhették, a fátyol lehetett alatta is felette is.

A burgosi leletek között az egyik ilyen állkötő pólya hossza 6,6 m. Anyaguk finom pamut vagy selyem, keresztben beleszőtt fémszálas vagy színes selyem csíkokkal. Az állszalagok egyszerű vászonkötésűek és többségük lenvászonból van. Szélüket beleszőtt vagy rávarrt fodor díszíti. (7., 8. kép) Laza kötésű, kreppszerű anyagokból vannak ami az elaszticitást biztosítja. Pliszé szerű is előfordul köztük ami szintén a rugalmasságot növeli.⁸

A fodrozott fátyol szélek készítmódjáról Stella-Mary Newton publikációjában olvashatunk. A szerző egykorú ábrázolásokat alapul véve rekonstruálta a készítéstechnikát.

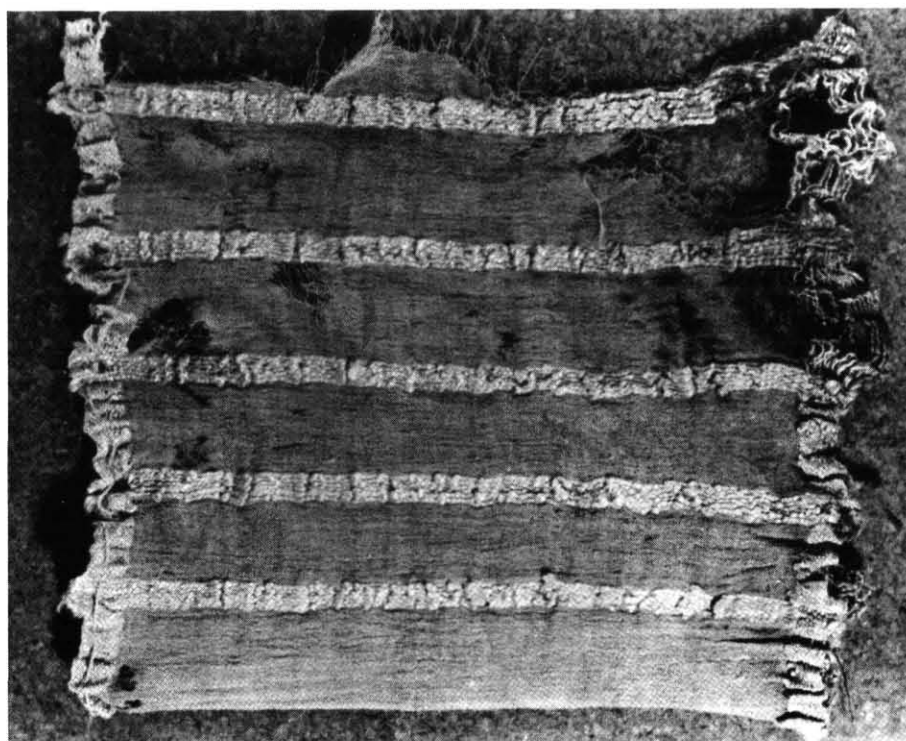
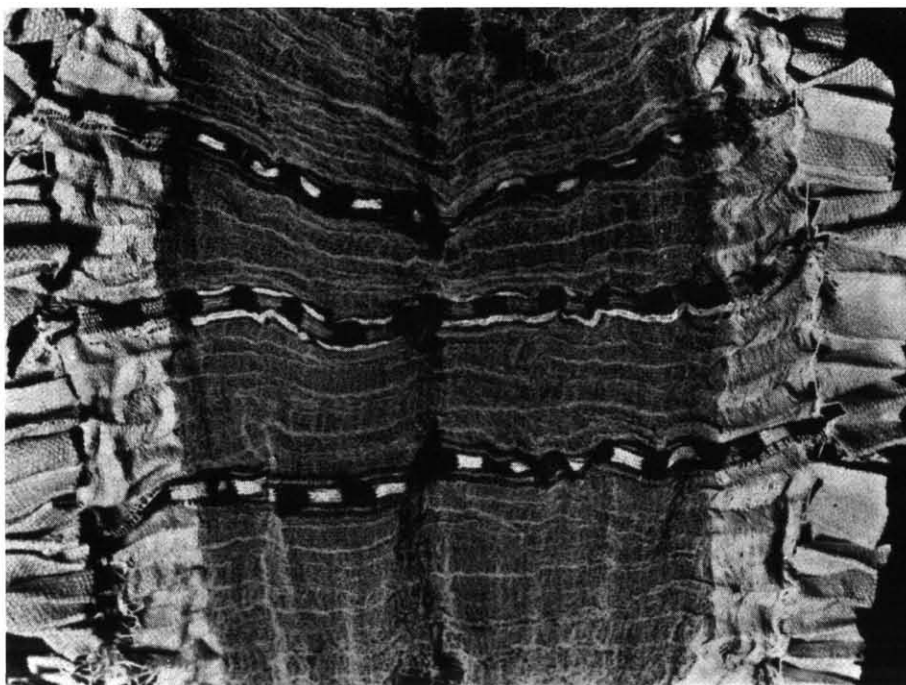
A fodrok szövésének legegyszerűbb módja az amikor a láncfonalakat a széleken, ahol a fodrozott hatást akarják elérni sűrűbben vetik fel. Ugyanez a hatás jön létre akkor is, ha a széleken vastagabb vagy dupla szálakat alkalmaznak.

Egy másik módszer esetében két lánchengerral dolgoznak. Az egyik rögzített a másik nem. Azok a láncok amelyek a rögzítetlen hengerre kerülnek hosszabbak, a szövésnél sokkal lazábban kötnek, így keletkezik a fodrozottság. Ezzel a módszerrel egymás felett több sor fodor is szöhető, ha a szabad hengeren lévő láncfonalakkal a vetülékekkel visszafordulnak.

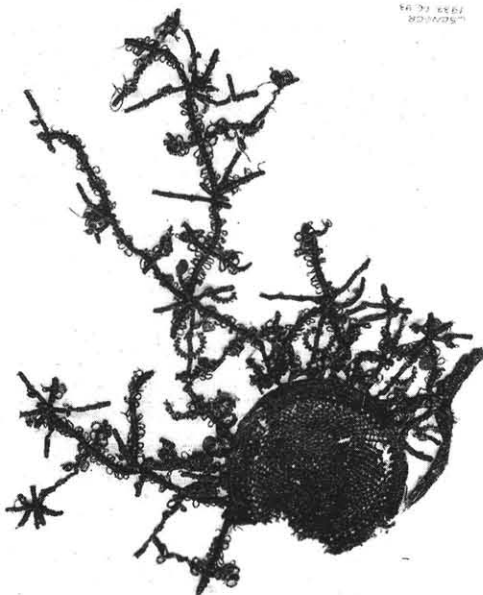
Egy másik megoldás az amikor a szalag középrészén lévő láncfonalakkal erősebb sodratot adnak és kihasználják, hogy a len nedvesség hatására zsugorodik. A szalag a szövőszékről levéve mosás után nyeri el a kívánt formát. Mivel a középső túlsodrott rész jobban összeugrik mint a szélső így a lazább rész beráncolódik.

⁷ Schultz A. : Das Höfische Leben Zeit der Minnesinger, Osnabrück, 1965 I. Band 237-240. l.

⁸ Ingeborg Petraschek-Heim : Die Goldhauben und Textilien der hochmittelalterlichen Gräber von Villach-Judendorf, Neues aus Alt Villach, Museum der Stadt Villach 7. Jahrbuch, 1970. 144. l. 23-24. kép.

7.. 8. kép: Állszalagok részlete Leonora von England királynő és Maria de Almenar szarkofágjából a Burgosi Las Huelgas kolostorból. I.m. 8.

9. kép: Főkötő Csengerről, Magyar Nemzeti Múz.
Textilgyűjtemény, Ltsz.: 33.66.93.

10. kép: Főkötő Szombathelyről.

A 14. szd. végéig az előkelő hölgyek fejdíszei főleg lenvászonból voltak s csak ezután válták fel őket a vékonyabb fátalak melyek szélét számtalan sor beszőtt vagy rávarrt fodorral dekorálták.⁹

A hazai ásatásokból eddig előkerült hálófőkötők – bár koruk nagyon különbözik – formájukat és készítmódjukat tekintve azonos típusba tartoznak. Valamennyinél tenyérynél varrott csipke rozettához kapcsolódik a csomózással készített háló. A rozettát több szálból font, lapos paszomány keretezi. Alján a hálót a macrame szálaiból formált hurkokkal fejezték be. Ebbe zsinórt vagy szalagot fűztek amivel a fejen rögzítették.¹⁰

Szabó Kálmán 1931-ben Kunkerekegyházán és Bócsán talált olyan 12.-13.sz.d.-i női sírokat amelyekből aranszálakból szőtt főkötő maradványai kerültek elő.¹¹ Bátmonostoron Henszlmann I. talált hálófőkötő töredékeket 14.sz.d.-i tárgyakkal együtt. Höllrigl J. a csengeri ref. templom kriptájának feltárásakor talált olyan varrott csipkéket és főkötő töredéket -koruk a 16.sz.d. vége – melyek nagyon hasonló mintájúak s azonos technikával készültek mint amilyen-

⁹ Newton Stella M. and Giza Mary M.: Frilled Edges Textile History, 1983, 14.(2) 141-152. 1.

¹⁰ Sipos E.: Egy 16. sz.d.-i főkötő restaurálási problémái. Kézirat, megjelenés alatt.

¹¹ Szabó K.: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. (Kecskemét város múzeumának ásatásai) Bibliotheca Humanitatis Hist. 3\ 1938. 35. l.

nek Antiochiai Anna sírjában is voltak.¹² (9. kép) Az egyik legszebb és legépebben megmaradt hálófőkötő a 16.sz.d.-ből a szombathelyi Szt. Márton templomból származik.¹³ (10. kép) A hajhálót és az abból kialakult hálófőkötőket évszázadokon keresztül használják a frizura rendben tartására majd önálló fejdíszként. Az a tény, hogy ez a fejdísz ilyen hosszú ideig tovább él talán azzal magyarázható, hogy itt a forma, technika, funkció és dekorativitás jól kiegészítik egymást.

Antiochiai Anna sírjából származó textilek funkciójukat tekintve részben ruhadíszek részben a fejdísz maradványai. A ruhához a két nagyobb rozetta tartozhatott. A fejdísz esetében a haj összetartására használt hajhálóról és a korona alatt viselt fátyolról lehet szó. Bár a fátyol esetében nem zárható ki az a feltevés, hogy a temetésnél nem fátyolként, hanem az arc letakarására használták.¹⁴

---

¹² Höllrigl J.: A csengeri ref. templom kriptájának leletei II. Archeológiai Értesítő XLIX. 1936. 50-52. l.

¹³ Sipos E.: i.m.10.

¹⁴ Köszönettel tartozom Kovács Évának és Mojzer Annának az irodalom összegyűjtéséhez s a cikk megírásához nyújtott minden segítségükért.

ÉRDY (LUCZENBACHER) JÁNOS
(1796-1871)

Korának egyik legjelesebb numizmatája és régésze a Pest megyei Szobon született. Kezdetben bencés szerzetesnek készült, gimnáziumi tanulmányait Vácott, Esztergomban és Nagyszombaton (ma Trnava, Szlovákia) végezte, majd a győri akadémián bölcséletet hallgatott. Döntő fordulatot hozott az életében, hogy kilépve a rendből 1821-ben jogi doktorátust szerzett, s ügyvéd lett.

Magánszorgalomból folytatott régiségtani kutatói munkásságára a hazai tudós világ hamar felfigyelt, s megfelelően értékelte is azt. 1832-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd még ugyanazon évben rendes tagjává választotta, 1840-1857 között egyúttal Éremgyűjteményének őrévé nevezve ki. 1837 és 1844 között (megszüntéig) Érdy szerkesztette az Akadémia kiadványsorozatát, a Tudomány Tárat.

1846-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtárának őrévé (vezetőjévé) is kinevezik. Tanulmányútjai során Bécs,

Prága, Drezda és Berlin múzeumait megismerve alakította ki saját kutatói, muzeológusi módszereit. A Nemzeti Múzeum ma ismert épületébe ő költöztette be, s alakította ki a Régiségtárat, 1860-ban nyílt meg az általa újjárendezett Éremtár és az első Kőtár. 1869-ben nyugdíjazták.

Érdy a Magyar Nemzeti Múzeum első ásató régészeként az 1840-50-es években folytatott kutatásaival is úttörő munkát végzett, főként az őskor vonatkozásában (Aszód, Budapest-Kelenföld). Luczenbacher családi nevét is ennek jegyében magyarosította 1848-ban – egyik kedves lelőhelye után – Érdyre. Az írott források bűváráként is múlhatatlan érdemek illetik meg a magyar tudománytörténetben. Ő fedezte fel, s ismertette először a róla elnevezett 16. századi kódexet, legterjedelmesebb középkori prédikáció- és legendagyűjteményünket (1834, ún. Érdy-kódex).

1871-ben bekövetkezett halálát az egész magyar szellemi közélet gyászolta. Hatalmas életművét méltató nekrológja a Vasárnapi Újság címlapján jelent meg.

ÉRDY JÁNOS ÁSATÁSA ÉS A TÖRTÉNET FOLYTATÁSA

Az 1848. esztendő Fejér megye és Székesfehérvár polgárai számára nem csupán a pákozdi győzelem kapcsán nevezetes. December 5-én, a székesfehérvári püspöki palota kertje mellett álló artézi kút javításakor márvány koporsóra bukkantak a munkások: benne egy királynő érintetlen csontvázára, s vele összes halotti ékszerére, felségjelvényére. Három nappal később már ott volt Érdy János is a Magyar Nemzeti Múzeum "régiségőre", aki december 12-én, 8 órakor hozzálátott a királynéi koporsó mellett lelt másik, hasonló gazdagságú márvány szarkofág feltárásához.

Ma már tudjuk, hogy a december 16-ig tartó, zord téli napokban III. Béla (1172-96) és hitvese, Antiochiai Anna (1172-84) sírjaira, s még három további temetkezésre bukkant a tudós régész.

Ünnepi kamara-kiállításunk e különleges napok dokumentumainak felvillantásával kíván tisztelegni mind az uralkodói pár, mind a jeles kutató emlékének. Érdy János feltárása ugyanis messze túlmutat önmagán! Új fejezetet nyitott a középkori magyar királyok hajdan fenséges fényű koronázó- és temetkező templomának történetében. A szinte jeltelenségig elpusztult, s lassanként az emberi közemlékezetből is kihullott romok méltatlan sorsára, még szilánkjában is felbecsülhetetlen értékeire hívta fel a közfigyelmet.

Érdy felfedezése és törekvései termékeny talajra találtak az egykori nemzeti nagyságot kereső, s hirdető korban: az első lépéseket jelentve a napjainkra lassanként kiformalódó – s reményeink szerint – méltó megjelenést elnyerő Nemzeti Emlékhelyhez.

Érdy János e feltárása, a magyar régészet történetének első leletmentő ásatásaként is múlhatatlan – bár elsősorban tudományos – jelentőséget hordoz.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS, TANULSÁGOKKAL

1848. december 18. A sírleletek Pestre érkeznek, majd a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe való beletárolás után azonnal bemutatásra kerülnek.

1848. december 25-27. Az Akadémia tagjai, majd speciális orvos szakértők tekintik meg a leleteket.

1849. Megjelenik Pauer János, majdani székesfehérvári püspök értekezése „A Székesfehérvárott fölfedezett királyi sírboltról” címmel.

1853. Napvilágot lát Érdy János jelentése a régészeti feltárásokról.

1862. április eleje A kezdeti lelkesedést felváltó közönyös évek után Gróf Pálffy Móríc császári helytartó véletlenül látogatást tesz a Nemzeti Múzeumban. Kisebbsajta botrány kerekedik a királysírok méltatlan, gondozatlan, minden kegyeletet nélkülöző állapota miatt.

1862. április 29. Gróf Pálffy Móríc ismét elrendeli a leletek vizsgálatát, a halott uralkodói pár személyének meghatározását, kilátásba helyezve a budai Mátyás-templomban való újra temetésüket. (Kubinyi Ágoston főigazgató válaszában felhívja a figyelmet az intézmény megfelelő működéséhez szükséges anyagiak állandó hiányára).

1862. július 10. A józsefvárosi esperes temetési szertartása mellett a Mátyás-templom kriptájában sor kerül a bádóg koporsóba helyezett földi maradványok újratemetésére. (A halotti jelvé-

nyek a Nemzeti Múzeum Régiségtárában maradnak.) Az aktusra gróf Pálffy nem kap meghívást, amit utólag erősen nehezményez.

1862. szeptember 15. Henszlmann Imre vezetésével megkezdődnek a székesfehérvári koronázó templom régészeti kutatásai. A szükséges anyagi háttérrel a Tudományos Akadémia pénztelensége folytán polgári közadakozás, a székesfehérvári városi tanács és a püspökség támogatása biztosítja.

1896. A halotti jelvények bemutatását – igen megromlott állapotuk miatt – a Magyar Nemzeti Múzeum kénytelen mellőzni a millenniumi Ezredéves Országos Kiállításon.

1898. október 21. Ferenc József óhaja és pénzügyi támogatása nyomán a királyi pár maradványait az időközben átépített Mátyás-templom Béla-kápolnájában ünnepi szertartás keretében ismét „örök nyugalomba” helyezik. A díszes neoromán síremléket Mikula Ferenc, a felújított templom és a Halász-bástya szobrása készíti el. A csontokat és a Nemzeti Múzeumból elhozott halotti ékszereket összevegyítve amarandfa- és üvegdobozokba rakva helyezik el a vörösréz koporsókba.

1900. Báró Forster Gyula szerkesztésében napvilágot lát a „III. Béla emlékezete” című reprezentatív gyűjteményes tanulmánykötet.

1967. január 30. A Magyar Nemzeti Múzeum szakértői csoportja engedélyt kap a halotti jelvények kiemelésére, restaurálására és állandó kiállításán való bemutatására.

1985. november 12. Antropológiai és orvos szakértői csoport vizsgálhatja újra az uralkodói pár földi maradványait.

